

Harcok Erdély közepső részén és a Székelyföldön 1944. szept. 5-től a hónap közepéig

(A dolgozatról)

1944. szept. 5-én a 2. magyar hadsereg Torda térségében támadást indított déli irányba. A támadásnak nem politikai, hanem katonai célja volt, mégpedig a Déli-Kárpátok gerincvonalának lezárása a szovjet főerők beérkezése előtt. Ez biztosíthatta volna a Kárpát-medence (s vele a Duna-vonal a Vaskapu és Vidin között) lezárását, s ott téli állások kialakítását. Az más kérdés, hogy a katonai cél kizárólag Dél-Erdély (katonai, s nem politikai értelmű) birtokba vételével lett volna megvalósítható. Politikai értelmével már csak azért sem, mert a katonai cél megvalósulása esetén Dél-Erdély lehetett volna a területi bázisa a német politikai vezetés, elsődlegesen Hitler által óhajtott németbarát román ellenkormányának. Ez pedig semmilyen módon nem lett volna összekapcsolható Dél-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolásával. A támadás teret nyert a román csapatokkal szemben az első három napon, de szeptember 7-én már olyan mértékű volt a szovjet csapatok beáramlása a Déli-Kárpátok átjáróin keresztül, hogy folytatását, illetve a Székelyföld további védelmét lehetetlennek ítélték. Szerencsésebb lett volna Kolozsvár és Marosvásárhely indokolt védelmére eleve korlátozott célú támadást indítani, az Aranyos–Maros–Nyárád védhetőbb vonalig. A csatolt füg-

gelékek a terepfeltételeket, illetve a Székelyföld kiürítését mutatják be. Az egyes részek a szerző doktori értekezésének - **A tordai csata**, 1995 - fejezeteit képezik.* (A szerkesztő)

A szeptember 5-én kezdődő magyar-német támadás előzményei

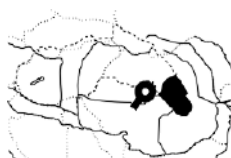
Bár elsősorban a német elképzeléseket szolgálta, magyar részről sem volt új egy dél-erdélyi támadás gondolata. (Ennek politikai vetületeit a disszertáció 1/3. fejezete tekinti át - "A magyar politikai és katonai vezetés dilemmája Románia kiugrását követően", szerk. megj.). Katonai értelemben augusztus 28-ától kell kezdenünk a vizsgálódást. VÖRÖS János vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke ekkor adta ki "Iránylevek egy esetleges D. Erdélyi előnyomuláshoz" címet viselő intézkedését.¹

Problémát jelent azonban az, hogy itt és a továbbiakban magyar részről az intézkedések maguk nem maradtak fenn, csupán az azokra történő utalás a Honvéd Vezérkar hadművelleti osztályának napi intézkedéseit összefoglaló napi jelentésekben. Így hiába volna szükség az egyes intézkedések bemutatására illetve elemzésére, arra dokumentum hiányában nincs lehetőségünk. Legjobb esetben is csak következtetéseket tudunk levonni egyéb anyagok alapján, vagy az intézkedések felsorolásának sorbarakásával, esetleg a német forrásanyag ismeretében. Némileg enyhíti a nehézségeket, hogy (mint fentebb láttuk) a 2. magyar hadsereget alkotó seregtestek számára, legalábbis nagy vonalakban, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoksága szabta meg a harcfeladatot. Ez a dokumentum pedig a hadseregcsoport napi jelentései között fennmaradt, s a magyar seregtestek az ebben foglaltak alapján kezdtek hozzá támadó feladatuk végrehajtásához.

Augusztus 29-én Vörös módosította előző nap kiadott intézkedését "Helyesbítő intézkedés a D. Erdélyi előnyomuláshoz kiadott iránylevekhez" címet viselő dokumentumában.²

Augusztus 30-31-én tárgyalt Budapesten GUDERIAN vezérezredes, az OKH megbízott

*Az ACTA-1997, megjelenése csúszott, így a forrás doktori értekezés időközben teljes terjedelmében megjelent (Ravasz István: Erdély mint hadszíntér, 1944, PETIT REAL K., Bp. (1997). A rész tanulmány évkönyvünkbeli közlését mindazonáltal indokoltnak látjuk.

vezérkari főnöke. A távozását követő napon a Fővezérség intézkedett a 2. magyar hadseregpáncsnokság felé a támadás megindítására. Ez a dokumentum, amelyről annyit találunk a napi intézkedések felsorolásában, hogy "Intézkedtünk D. Erdély elfoglalására", sem maradt fenn. Nagyon érdekes volna pedig tanulmányozása mind a hadműveleti célok kijelölése, mind a harcrendi csoportosítás meghatározása, mind a határidők megszabása szempontjából. Ide értendő a támadás kezdeti időpontjának kijelölése is. KÁLMÁN Dániel csak egy bekezdést ír VÖRÖS vezérezredes hadműveleti utasításáról. Ebben mindössze annyi szerepel, hogy a 2. hadseregnek a Kolozsvár–Kissármás–Marosvásárhely vonalról kellett támadást indítania, szűkülő támadási sávban Nagyenyed-Gyulafehérvár irányába, s birtokba kellett vennie a Déli-Kárpátok hágóit. A 2. hadsereg támadását annak jobbszárnyán a IV. hadtestnek kellett biztosítania, a balszárnyon a Székely Határvédelmi Erőknek. Előbbinek támadó, utóbbinak aktív védelmi harctevékenységgel kellett feladatát végrehajtania.³

Akármit dolgozott is ki a Fővezérség szeptember 1-jén, a fent bemutatott szeptember 2.-i hadműveleti utasítás, amelyet a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoksága adott ki, megszabta a támadás alapvető meghatározóit. További hadműveleti utasítás, legalábbis a rendelkezésre álló magyar forrásanyag szerint, nem érkezett a Honvéd Vezérkartól vagy a Fővezérségtől a 2. magyar hadsereg parancsnokságához.

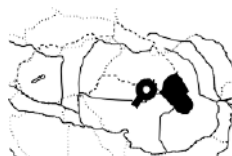
A Honvéd Vezérkar főnökének elgondolása minden esetre fő vonalaiban megegyezett a FRIESSNER hadműveleti utasításában foglaltakkal. Eszerint a fő támadást a 2. magyar hadseregnek kellett indítania, súllyal Kolozsvár felől Torda irányába, birtokba kellett vennie Dél-Erdélyt, majd a Déli-Kárpátok átjáróit, s le kellett azokat zárnia a szovjet csapatok elől. A IV. magyar hadtestnek a jobbszárnyon Arad–Temesvár irányában végrehajtott kiegészítő támadással kellett segíteni a 2. hadsereg támadását. A balszárnyon a Székely Határvédelmi Erőknek kellett biztosítaniuk a támadásba lendült csapatokat.⁴

A 2. magyar hadsereg harcfeladatáról, mint azt fent leírtuk, csak töredékes adataink van-

nak. Ilyen a 9. tábori póthadosztály számára megszabott harcfeladat, amit a 25. gyaloghadosztály hadműveleti naplójából ismerünk, s amit szeptember 4-én Kolozsvárott a hadseregpáncsnokságon ADONYI-NAREDY Ferenc vezérkari őrnaggyal, a 25. hadosztály vezérkari főnökével ismertettek. Ezek szerint a 9. hadosztálynak a Kolozsvár–Kolozskara (Cara) terepszakaszról kellett megindítania támadását Torda általános irányban, súllyal Erdőfeleket (Feleacu) egy ezreddel megkerülve közelebbi feladatként el kellett érnie az Ajton (Aiton)–Bányabükk (Vâlcele) terepszakaszt, támadási célként Koppándot (Copăceni). A 9. hadosztály balszárnyán a 2. magyar páncélhadosztály egy harccsoportjának kellett közelebbi feladatként elérnie a Magyarfrata (Frata) - Nagysármás (Sărmașu) terepszakaszt, majd támadását Mezőzáh (Zau de Câmpie) körzetén át az Aranyos folyó átkelőinek birtokba vételére kellett kifejlesztenie. A 9. hadosztály támadását Dezmér (Dezmir) vasútállomás körzetéből a 25. hadosztály kötelékébe tartozó IX. gépvontatású közepes tüzeérosztálynak kellett támogatnia.⁵

Az eredetileg szeptember 4-ére kitűzött támadási időpontot 3-án 24 órával elhalasztották. A Fővezérség ügyeletes tisztje NÁDAS Lajos vezérkari ezredestől, a hadműveleti osztály vezetőjétől 20.15-kor kapott utasítást a halasztó döntés jelzésére a 2. hadseregpáncsnokság felé. Csak 20.40-kor sikerült telefonon leadnia, hogy "Vkf. Úr utasítása: politikai okok miatt a holnapi dolog IX. 5-re halasztandó." VERESS vezérezredes KOZÁR Elemér vezérkari ezredesen, vezérkari főnökén keresztül kérte, hogy maga beszélhessen távbeszélőn a Honvéd Vezérkar főnökével. 20.50-kor NÁDAS kiegészítő utasítás továbbítását szabta meg az ügyeletes tisztnek, amit az 21.25-kor tudott teljesíteni a következő szöveggel: "de csak abban az esetben, ha a csapatoknál nem okoz zavarokat".⁶

A két mondatot egybefogva 21.35-kor géptávirat ment ki a 2. hadsereg parancsnokságához a hadműveleti osztálytól.⁷ Ez véglegessé tette a halasztást. VERESS vezérezredes, hadseregpáncsnok legalábbis így értelmezte a géptáviratot, amelyet jóval a telefonbeszélgetést követően kapott meg. Bár erre vonatkozó feljegyzései

nem maradtak fenn, valószínűsíthetően nem tudott mit kezdeni a félmondatos kiegészítéssel. Katonaember lévén egyértelmű parancsokhoz szokott: vagy el kell halasztani a támadást, vagy nem. A halasztás mindenképpen zavart okoz a csapatok körében, de ha egyszer politikai okokból a Honvéd vezérkar főnöke már a halasztás mellett döntött, akkor ő milyen alapon döntsön másképp? Hol húzza meg azt a határt, amely alatt a zavaró körülmények a csapatok felé még kezelhetőek, s amely felett már kezelhetetlen mértékűek? Milyen alapon döntsön éppen ő, s mi a biztosíték, hogy utólag helyeslően hagyják majd jóvá elhatározását? Ha egyszer VÖRÖS vezérezredek már döntött, akkor ő azt nem bírálja felül, akár milyen zavarokat is okoz a támadás elhalasztása a csapatoknál, a tervezett megindítás előtt mindössze néhány órával.

Azt, hogy a 2. magyar hadsereg parancsnoka szeptember 3-án este adta ki a harcparancsát, a II. magyar hadtest műszaki parancsnokának, VIDOS Géza vezérőrnagynak naplójából tudjuk. Ez a forrás sem írja azonban le magát a harcparancsot, csupán utal rá: "Este kiadják a támadó parancsot – de aztán mindent lefújnak. 24 óra eltolódás..."⁸ (Ugyancsak VIDOS-tól tudjuk, hogy VERESS harcparancsa nem lehetett túl részletes: "... a hdtpk. kijelentette, hogy neki csak a "támadási célt" adja meg a hsgpk. – a kivített bízza rá."⁹)

Szeptember 4-én GROLMAN 16 órakor táviratilag jelentette az OKH hadműveleti osztályának a támadás másnapi megindítását. Táviratában jelentette az egyes seregtestek számára megszabott feladatokat is. Ezek szerint a támadásnak elsőként általában a Maros-vonalat kellett elérnie. A 2. magyar hadseregnek 4 ponton kellett súlyt képeznie. A 7. tábori póthadosztálynak Szászfenes, a 9. póthadosztálynak Kolozs térségéből kellett déli irányban támadásba lendülnie. A 2. magyar páncélosadosztálynak két csoportban kellett támadást megindítania: egy csoportnak Vasasszentgotthárd, egynek Budatelke térségéből kellett harcba lépnie déli, illetve délnyugati irányban. Egy-egy zászlóalj erőben figyelemelterelő, egyben szárnybiztosító támadást is kellett indítani Bánffyhungyadtól délnek, valamint

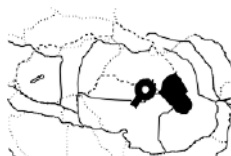
Marosvásárhelytől nyugatnak. GROLMAN jelentette azt is, hogy tudomása szerint Arad térségében a 6. magyar tábori póthadosztály is támadásba lép, ezen akció megindításának időpontját azonban nem ismeri.¹⁰

Szászfenes (Florești) Kolozsvártól nyugatra a Kis-Szamos mentén található, onnan déli irányba támadva lehet behatolni azon patakok völgyébe, amelyek a Gyalui-havasok keleti előhegyein keresztül az Aranyos folyóba futnak. Kolozs (Cojocna) Kolozsvártól keletre található, az onnan kiinduló támadó ékek a Kolozsvár-Torda vasútvonal mentén juthattak ki a Mezőségen keresztül az Aranyoshoz. Vasasszentgotthárd (Sucutard) a Fűzes-patak mentén fekszik, északkeletre Kolozstól, Budatelke (Budești) ettől még tovább keletre, nem messze az akkori magyar-román határ kelet-dél derékszögű fordulójától. Mindkét község felől a Mezőséget észak-dél irányban átszelő Ludas-patak (másutt folyó) völgyébe lehet behatolni, amely Marosludasnál torkollik be a Marosba. (A terület katonaföldrajzi leírását lásd a függelékben. **A szerkesztő**).

Szeptember 4-én a szovjet csapatok már behatoltak a román kézen lévő Tömösi- és Vöröstoronyi-szorosba. Erről a 4. német légiflotta felderítő gépeinek jelentései befutottak FRIESSNERhez, illetve GROLMANhoz. A két tábornok a jelentés hatására nem vonták vissza támadásra vonatkozó parancsát, mivel úgy értékelte, hogy a Maros-vonal elérésére még mindig maradt elég idejük. (...)

Szeptember 5-én a 6. hadseregparancsnokság átvette az LVII. páncélosadtest egységét, beleértve az Ojtozi-szoros kijáratánál harcoló KESSEL-csoportot, valamint az Úz és a Csobányos völgyének kijáratát lezáró 4. hegyihadosztályt is. A Székelyföld déli része ezzel egységben a 6. hadseregparancsnokság hadműveleti vezetése alá került.¹¹ A hadseregcsoport vezérkari főnöke egyúttal beszélt a 8. hadsereg vezérkari főnökével arról is, hogy a balszárnyon harcoló XVII. német hadtestnek mi a teendője, ha az Észak-Ukrajna Hadseregcsoport visszavonulást kezdene.

1944. szeptember 5-én 4.45-kor a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport két magasabb parancsnoksága, a 2. magyar hadsereg és a Gruppe

Siebenbürgen alárendeltségébe tartozó seregtek megindították a támadást Dél-Erdély irányába. A hadműveletek súlyát a magyar alakulatok viselték, az ő arcvonalukon alakult ki az 1944-es magyarországi hadműveletek első olyan, nagyobb szabású ütközetsorozata, amelyet a korabeli szóhasználatban csataként kezdtek emlegetni, s amely a későbbi szakirodalom egy részébe is tordai csataként vonult be.

A magyar-német támadás, szept. 5-7.

A támadás meglepetésként érte a román felet. A román csapatok ennek megfelelően nem tanúsítottak számottevő ellenállást, arcvonaluk összeroppant. A 20. román kiképző gyaloghadosztály parancsnoka maga is fogságba esett. 5-én estig a 2. magyar hadsereg támadásban résztvevő seregtestei, a 7. és 9. tábori póthadosztály, a 2. páncélososztály és a 1179. német rohamlővegosztály 20-25 km mélyen behatolt román területre, és elérte a borrévi (Buru) folyóvilla–Sinfalva (Cornești)–Torda (Turda, Thorenburg) (eddig 7. hadosztály)–Aranyosegerbegy (Viișoara) (9. hadosztály)–Marosludas (Luduș) (2. páncélososztály) terepszakaszt. A német Erdély-csoport támadása a Maros tengelyében szintén meglepte a románokat. A 8. SS lovashadosztály ékei 5-én estig kijutottak a Maroslekence (Lechința)–Marosugra (Ogra)–Nagycserged (Cerghid)–Küküllőszéplak (Suplac) vonalra. Harcfelderítő járőreik elérték a Maroslekencétől mindössze 10 km-re lévő Marosludast, s felvették a harcászati összeköttetést a 2. magyar páncélosadosztály ékeivel. (Ténylegesen az összefüggő magyar-német arcvonal csak másnap alakult ki.) Az Erdély-csoport támadásában a Marosvásárhely–Marosludas vasútvonalon a 102. magyar páncélvonat is részt vett, amely nyugati irányban Marosugra-nyugat körzetéig tört előre.¹²

A 7. és 9. tábori póthadosztály hadművelti irányítása a KISS István altábornagy vezette II. hadtestparancsnokság kezében volt, amely törzsszállását Kajántón (Chinteni) rendezte be.¹³

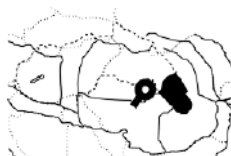
A 7. magyar tábori póthadosztály támadott a 2. hadsereg jobbszárnyán. Magyarfenesnél

(Vlaha) és Erdőfeleknél (Feleacu) különösebb erőfeszítés nélkül leküzdötte a román Cluj (Kolozsvár) területiális zászlóalj egy századának, illetve a 83. román gyalogezred menetzászlójának (20. gyaloghadosztály) ellenállását, átlépte a Kis-Szamos déli vízválasztóját, bejutott a Gyalui-havasok keleti előhegyei között a délkeleti irányba párhuzamosan futó patakok völgyébe, és Borrév–Torda között kijutott az Aranyos északi partjára. A tordai hidat épségben birtokba véve átkelt azon, és hídfőt foglalt az Aranyos jobbpartján, de ennek a német és a román forrásokban nincs nyoma.¹⁴

A 22. hadsereg centrumában a 9. tábori póthadosztály lépett támadásba. Egyedül Kolozspatánál (Pata) kellett harcba bocsátkoznia, a román Cluj zászlóalj egy századával. Ellenállás nélkül áthaladt a mezősegi dombokon, és a Torda–Aranyosegerbegy szakaszon elérte az Aranyos balpartját. Az egerbegyi hidat épségben birtokba véve átkelt azon, és Aranyosgyéres elfoglalásával hídfőt foglalt a folyó déli partján.¹⁵ A 7. tábori póthadosztály balszárnya és a 9. jobbszárnya ezzel birtokba vette a majdani tordai csatamezőt.

A 2. páncélososztály a 2. hadsereg balszárnyán indította meg támadását, együtt a német 1179. rohamlővegosztállyal. Egyedül Nagysármásnál (Sărmașu) ütközött ellenállásba, de a 7. román határőrezred nem tanúsított számottevő ellenállást, megfelelő páncéltörő eszközök sem álltak ehhez rendelkezésére. A Ludas-patak tengelyében gyorsan haladt délnek, s estére elérte a patak torkolatánál fekvő Maros-parti kisvárost, Marosludast (Luduș).¹⁶

Szeptember 6-án a támadás folytatódott. A két magyar tábori póthadosztály átlagban 12-15 km mélységben, a 2. magyar páncélosadosztály és a német Erdély-csoport átlagosan 3-5 km mélységben nyert teret. A viszonylag nagy különbség oka az volt, hogy a támadási sáv nyugati felén a magyar gyalogsággal szembenálló román erők közül a 20. kiképző gyaloghadosztály zöme előző nap szinte harc nélkül esett fogságba, miután parancsnoka, VALENTIANU tábornok nem hívén el a magyar támadás hírért, elmulasztotta a vezetése alatt álló egységek riasztását. A 7. kiképző gyaloghadosztály egyedül nem állta a ma-

gyar támadást, a 6. román territoriális hadtest második lépcsőjét alkotó 18. kiképző gyaloghadosztályt pedig csak 7-én vetették harcba.¹⁷

A támadási sáv keleti felén, a 2. magyar páncélhadosztály és a Gruppe Siebenbürgen arcvonalán két román hadtest (a 6. és a gépesített) négy hadosztálya védekezett, s a második lépcsőt képező ötödik, a 8. román lovashadosztály már 6-án ellenlökést indított a 2. magyar páncélshadosztállyal szemben, Magyarózd (Ozd) körzetéből Cintos (Ațintiș) irányába, Marosludastól délre.¹⁸

6-án estig a jobbszárnyon támadó 7. magyar tábori póthadosztály az Aranyoslonka (Lunca)–Torockógyertyános (Vâlșoara)–Miriszló (Mirislău)–Felvinc (Unirea) vonalat érte el, a 9. póthadosztály a Marosújvár (Ocna Mureș)–Marosnagylak (Noșlac)–Maroskece (Chețani) terepszakaszt. A 2. páncélshadosztály a Cintos (Ațintiș)–Szélkút (Sălcud)–Gyulas (Giulus), a Gruppe Siebenbürgen a Lackod (Lascud)–Héderfája (Idrifaia)–Küküllőszéplak (Suplac) vonalát érte el. A Gruppe Siebenbürgen arcvonalán támadó magyar páncélvonat a marosbogáti hídig jutott, amit sértetlenül vett birtokba. A 8. SS lovas-hadosztály egy harccsoportja Küküllőszéplaknál átkelt a Kis-Küküllő déli partjára, és elérte Szászörményes (Ormeniș)–Zágor (Zagăr) térségét. Ez a vegyes magyar-német TABAY-csoport volt.¹⁹

6-án Székelykocsárdnál, a 9. tábori póthadosztály arcvonalán a folyamatosan érkező 25. gyaloghadosztály első részeit harcba vetették. Ez 8.-ig négy gyalogszázaljat jelentett, továbbá a hadosztály közel teljes tűzéréjét.²⁰

A 6-án elért arcvonal Aranyoslonkától Miriszlóig nyugat-keleti irányban az Aranyos és a Maros között, Miriszlótól Marosgezséig (Gheja) a Maros mentén, onnan majdnem egyenesen keleti irányban, majd Héderfájától a Kis-Küküllő mentén húzódott Küküllőszéplakig, attól délre egy 5 km mély betörési zsák alakult ki, amelynek legdélibb pontja Szászörményes volt. Onnan az arcvonal északkeletnek fordulva Kóródszentmártonnál (Coroianmartin) érte el a Kis-Küküllőt, ezzel az országhatárt.

A támadás tényerése folytán a magyar magasabb parancsnokságok közelebb települtek a

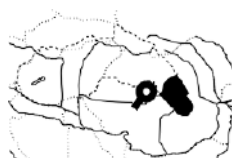
fronthoz, a 2. hadseregparancsnokság Bethlenből (Beclean) Kolozsvárra, a II. hadtestparancsnokság Kajántóról (Chinteni) a Kolozsvár - Torda műút mentén lévő Bányabükkre (Vâlcele).²¹

A hadseregcsoport parancsnoksága a 6.-i teljesítménnyel kevésbé volt elégedett, mint ez előző napival, főleg a 2. magyar páncélshadosztály vonatkozásában, s ezt GROLMAN kifejezésre is juttatta, bár értékelte az elért eredményeket.²²

A 2. páncélhadosztály megtorpanásának sajátos magyarázata volt. A Maros és a Kis-Küküllő között, Magyarbükkös (Bichiş) és Magyarózd (Ozd) térségében a román hadseregnek hasonlóan nagy tűzérégi lőtere volt, mint a Honvédségnek a hajmáskéri. A román tankalukatok az ott lévő, korábban oktatásra és gyakorlásra használt lövegekkel, valamint annak segítségével, hogy a területet évek óta belőtték (a tűzvezetéshez szükséges koordinátákkal eleve pontosan rendelkeztek), lelassították a 2. páncélshadosztály előretörését.²³

Szeptember 7-én általában tovább csökken a támadás üteme, de a támadó csapatok mindenütt teret nyertek. A 7. póthadosztály csak 3-5 km mélyen, jobbszárnyal az Aranyos jobb- (ott keleti) partján Alsószolcsváig (Sub Piatra), bal-szárnyal Úrházáig (Livezile) jutott előre. A hadosztálynak a Maros jobb- (ott nyugati) partján álló Nagyenyedre (Aiud, Strassburg) nem sikerült betörnie. A második lépcsőből előrevonult 18. román kiképző gyaloghadosztályt ezen a napon a 7. magyar póthadosztály támadási sávjában vetették harcba. Szeptember 8-án a 7. póthadosztály ennek következtében már nem nyert teret, csupán 1-2 km-t haladt előre, s nem foglalt el újabb lakott településeket.²⁴

A 9. tábori póthadosztály jobbszárnya Miriszló és Marosújvár között 7-én és 8-án változatlanul a Maros vonalán állt. A hadosztály jobbszárnya azonban Marosújvártól északkeletre 7-én átkelt a Maros bal- (ott déli) partjára, s estig Magyarforró (Fărău) és a torkolat (a Marosba) között felzárkózott a Somogyi-patak jobb (északi) partjára. Ez 5-7 km-es előrenyomulást takart. 8-án a 9. magyar póthadosztály további 5-7 km mélységben nyert teret, s a 7. román kiképző gyaloghadosztály ellenében elfoglalta Marosújvárt, majd kijutott a

Miklóslaka (Micoșlaca)–Asszonynépe (Asinip)–Elekes (Alecus) terepszakasra. (E községeket 8-án estig nem foglalta el.)²⁵

A 2. magyar páncélosadosztály 7-én sikerebb volt bármely másik három, a támadásban részt vevő hadosztálynál. Szélkútnál (Sălcud) áttörte a 8. román lovashadosztály állásait, s 8-10 km mélységben déli irányban estig kijutott a Magyarforró (Fărău)–Magyarherepe (Herepea)–Dicsőszentmárton (Târnăveni) vonalra. Dicsőszentmártonnál épségben elfoglalta a Kis-Küküllő hídját, és hídfőállást alakított ki a folyó bal (déli) partján. Másnap támadását folytatva 4-5 km-t tört előre, és elérte az Elekes (Alecus)–Szásznagyvesszős (Veseuş) terepszakaszt. Bal szárnyával Szásznagyvesszős és Dicsőszentmárton között felzárkózott a Kis-Küküllő jobbpartjára, de nem foglalt újabb hídfőt a balparton, illetve nem tájtította tovább az előző nap Dicsőszentmártonnál foglalt hídfőt. Abban, hogy a 2. magyar páncélosadosztály balszárnya 8-án nem lépte át a folyót, szerepe volt a 9. román gyalghadosztály addig tartalékban lévő két ezrede azapi bevetésének és felzárkózásának a folyó déli partjára, illetve a dicsőszentmártoni magyar hídfőre.²⁶

A Gruppe Siebenbürgen zömét alkotó 8. SS lovashadosztály szeptember 7-én a 2. magyar páncélosadosztály hídfője és Héderfája között is, ezzel Dicsőszentmárton és az országhatár (Kóródszentmárton) között teljes hosszban felzárkózott a Kis-Küküllő jobb- (északi) partjára. Ez az Erdély-csoport jobbszárnyán 7 km-es, attól keletre egyre kisebb előrenyomulást jelentett déli irányban. Az előző nap Szászörményesig előretört magyar-német harccsoport a 6. román kiképző gyalgoshadosztály harcbevete és ellenlékése miatt visszavonult a Kis-Küküllő északi partjára. A folyó déli partján a határtól a román 6., 21., s a dicsőszentmártoni hídfőig a 11. kiképző gyalghadosztály alakított ki védőállásokat. 8-án a csoport már nem folytatta támadását. A csoport kötelékében harcoló magyar páncélvonat tevékenységéről 7-én és 8-án nincs bejegyzés a hadseregcsoport hadinaplójában.²⁷

A szeptember 5-én indult támadás három napja alatt az abban résztvevő négy hadosztály

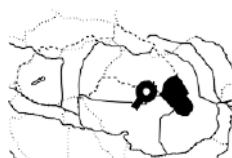
(magyar 7. és 9. tábori pót-, 2. páncélos-, illetve 8. SS lovas-) átlagosan 50, a legmélyebb ponton 65 km-es előrenyomulást ért el. A szembenálló 4. román hadsereg a támadás első napján megintgott, védelme szétesett. A harmadik nap estéjére összeszedte magát annyira, hogy a Nagyenyed - Elekes–Dicsőszentmárton–Kis-Küküllő vonalon lelassította a magyar-német támadást, illetve kialakította saját összefüggő arcvonalát.

A támadás az első napon valóban gyorsan teret nyert. A német napjelentés szerint Tordát a 7. póthadosztály 5-én 13 órára elfoglalta. Ez 8 óra alatt 20 km megtételét jelentette, ami 2,5 km-es támadási ütemnek felel meg óránként.²⁸

A támadás gyorsaságában minden áttanulmányozott forrás megegyezik. VERESS Lajos vezérezredes hadseregpárancsnok úgy fogalmaz emlékirataiban, hogy “Előnyomulásunk a románokat meglepte. A határőrök megadták magukat. A csekély ellenállást Tordánál megtörte, a hadsereg estére Aranyos Bánya–Tordát érte el.”²⁹

ADONYI-NAREDY Ferenc majdnem szó szerint ugyanezt emeli ki emigrációban írott munkájában. Igaz, hogy könyvének történeti értéke vitatható, de nem szabad elfelejteni, hogy a 25. gyalghadosztály vezérkari főnökeként átélt az eseményeket (láttuk, hogy hadosztálya első szerelvényei a támadás megindításának idejére már beérkeztek Észak-Erdélybe). Ennek alapján úgy véljük, hogy a 2. magyar hadsereg támadásának első három napon elért előretérési ütemére tett megállapításai elfogadhatók.³⁰

Van két elsődleges forrás is, amely az első nap gyors térnyeréséről tanúskodik. A 25. gyalghadosztály hadinaplója óra-perce rögzíti a történéseket, miután a 9. tábori póthadosztály törzsének harcálláspontján ott tartózkodott a 25. hadosztály összekötőtisztje, HERTELENDY László főhadnagy. A jelentése alapján tett bejegyzések szerint “Az elg. igen kis ellenállást tanúsított, amelyet a lendületesen támadó 9. tart. ho. csapatai letörték. Csapataink fokozatosan tért nyernek. ... igen távol ... hallatszott csak tü. tűz, amely ... a részünkről táadó hk. lövegektől származott. A 9. tart. ho. vkf-étől kapott tájékoztatás szerint a tád. minden komolyabb ellenállás nélkül folyamatosan halad. ...”³¹

VIDOS Géza vezérőrnagy, a II. magyar hadtest műszaki parancsnoka naplójában hasonló tartalmú sorokat vetett papírra: "... csapataink rövid előkészítő tüzéségi tűz után hatalmas lendületet kapnak ... A kora délutáni órákban támadásunk már mintegy 15 km-rel haladt előre."³²

FRIESSNER emlékirataiban ugyancsak elismeri a támadás kezdeti gyors térnyerését. Annak elakadását a Déli-Kárpátok átjáróin át beözönlő szovjet csapatok hatására megerősödő ellenállással magyarázza, de csak az elkövetkező napokban. Attól eltekintve, hogy a 2. magyar hadsereg és a Gruppe Siebenbürgen támadása annak 8.-i leállításáig teret nyert, s hogy 8.-án a támadók még nem kerültek harcrintkezésbe szovjet csapatokkal, FRIESSNER megállapítása igen figyelemreméltó. A hadseregcsoport parancsnoka ugyanis előszeretettel ócsárolja a magyar csapatok harckészségét és harci értékét. Minden visszavonulásért, szovjet áttörésért a magyar csapatokat okolja. Nézetei ellenére, amelyeket később nyugdíjasként sem revideált, FRIESSNER elismerően nyilatkozik a támadás kezdetén elért teljesítményről.³³

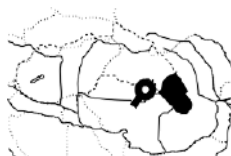
A szovjet források is elismerik a magyar támadás gyors térnyerését. ZAHAROV 20-40 km-es előretörésről ír az első, további 20-25 km-es magyar térnyerésről a következő két napon s arról, hogy szeptember 5-7-én fennállt a veszélye a 4. román hadsereg teljes (sic!) szétzúzásának. A kialakult helyzetet azzal magyarázza, hogy a román hadsereg éppen átcsoportosítás és felvonulás alatt állt, mikor a magyar támadás bekövetkezett, így vezetési szervei összezavarodtak, nem tudták kellő hatékonysággal irányítani a csapatokat. Ez csak részben igaz (l. RAVASZ, **Székelyföldi harci események, 1994. augusztus vége - szeptember eleje**, in: ACTA - 1996, 297-298, "A szembenálló felek"). Igaz a magasabb parancsnokságok szintjén, de nem a hadosztályokén. A sorhadosztályok és a területi alakulatok az érintett térségben hosszabb ideje a helyükön voltak, legfeljebb besorolásuk változott az egyes hadtestparancsnokságok között. ZAHAROV mentegető jellegű magyarázata ilyenformán megítélésünk szerint nem állja meg helyét.³⁴

MINASZJAN kommentár nélkül tesz említést a magyar támadásról, de ő is leírja, hogy az az első napon 20-30 km-es támadási ütemet ért el.³⁵

A román szakirodalom igyekszik árnyaltan fogalmazni, de nem tagadja a magyar támadás eredményességét. Arról ír, hogy a 2. magyar hadsereg elkésett ezzel a támadással, s ezzel magyarázza a román védelem gyors összeomlását. Nem tételezték fel ugyanis, hogy a támadás akkor is megindul, amikor a szovjet csapatok már beléptek Dél-Erdély területére. Mindenesetre a román csapattevek hősiességéről és a vezetés jól szervezettségéről ír, kiemelve, hogy ezek együttesen megakadályozták a magyar-német támadókat céljuk elérésében, amit a 4. román hadsereg szétzúzásában és a kezdeményezés megragadásában határoz meg. Érdekes összevetni a román történelmez által hangsúlyozott állításokat a csapatok vezettségéről és helytállásáról a ZAHAROV-könyvben a román meghátrálás indokaként felhozott tényezőkkel.³⁶

Más, kevésbé hadtörténeti jellegű román munkák csupán megemlítik, hogy szeptember 5-én volt egy magyar-német, 13-án egy újabb magyar támadás, de ezt "Az 1. és 4. román hadsereg csapatai ellenállásukkal megghiúsították..." Szót sem ejtenek a 2. magyar hadsereg, majd IV. magyar hadtest által elért előnyomulásáról, de arról sem, hogy mindkét esetben a szovjet csapatok bekapcsolódtak a hadműveletekbe román oldalon. Úgy véljük, ezen állítások cáfolatára külön nincsen szükség.³⁷

Szeptember 7-én a Honvéd Vezérkar 6. osztálya először adott ki közleményt az MTI számára a magyar támadás megindulása óta. A 29. számú hadijelentés igen szűkszavúan a készülődő román támadás megelőzésére irányuló magyar ellentámadásról tudósít Kolozsvár - Torda térségében. A 6. osztály az elért eredményt eltúlozva fogalmazta meg, de az 1. osztályon azt reálissá javították. Az idézetben dőlt betűvel a hadművelati osztály betoldásai szerepelnek. "... a magyar határok megvédésére a nagyobbszabású román betörések megelőzésére csapataink f. hó 5-én ellentámadást hajtottak végre Kolozsvár megtámadására

felvonult román erőcsoport ellen. A román erőcsoportot részben megsemmisítettük *részben pedig Tordán túlra vetettük vissza* és jelentős zsákmányra tettünk szert. A számos fogoly között van többek között a parancsnokló román tábornok is.” Érdekes, hogy a fogságba esett VALENTIANU tábornokra vonatkozóan, nyilván propagandisztikus okokból, nem javítottak bele a szövegbe, noha tudták, hogy ő “csak” egy hadosztályparancsnok volt, s nem a szembenálló 6. területiális hadtest, vagy a 4. hadsereg parancsnoka.³⁸

(A szeptember 5. és 9. közötti párhuzamos székelyföldi eseményekről I. RAVASZ, i.m., 279-281)

Átmenet védelembé, szept. 7-12.

Szeptember 7-én már olyan mértékű volt a szovjet csapatok beáramlása a Déli-Kárpátok átjáróin keresztül, hogy a hadseregcsoport parancsnoksága lehetetlenné ítélte a 2. magyar hadsereg és a Gruppe Siebenbürgen támadásának folytatását, illetve a Székelyföld további védelmét. A német légifelderítés ekkor már a 6. szovjet gárda harcokcsihadsereg főerőinek átkelését jelentette a Vöröstoronyi- és a Vulkáni-szoroson át, szovjet páncélos oszlopot jelentett Nagyszebentől északra is.³⁹

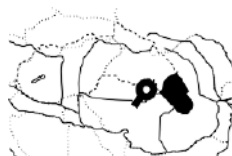
FRIESSNER ezek alapján elhatározta, hogy a 2. magyar hadseregnek és a Gruppe Siebenbürgennek védelembé kell átmennie. A védelem kiépítését a Nagy-Küküllő (Tárnava Mare, Grosse Kokel) mentén határozta meg. GROLMAN 12 órakor parancsnoka elhatározásának megfelelően adta ki hadműveleti parancsát. Ennek megfelelően a 2. hadsereg jobbszárnyának Gyulafehérvártól (Alba Iulia, Karlsburg) felfelé kellett védőállásokat foglalnia a Maros jobb- (ott észak-nyugati) partján Nagyenyedig (Aiud, Strassburg), balszárnyának a Nagy-Küküllő jobb- (északi) partján kellett védelembé átmennie Erzsébetvárostól (Dumbrăveni, Elisabethstadt) a torkolatig (a Marosba). Ott kellett csatlakozást kiépíteni a 2. magyar páncélos hadosztálynak és a 8. SS lovashadosztálynak. Utóbbinak, amely a Gruppe Siebenbürgen fő erejét adta, szintén a

Nagy-Küküllő mentén kellett kiépítenie védőállásait, a határtól (a folyó Székelykeresztúrnál keresztezte az akkori magyar-román határt) Erzsébetvárosig. Ehhez az Erdély-csoportnak birtokba kellett vennie Segesvárt (Sighișoara, Schässburg). GROLMAN parancsában aznap, tehát 7-én estig határozta meg a kijelölt vonal elérését.⁴⁰

A feladatszabás egyszerre volt reális és irreális. Feltétlen reális volt a védelembé való átmenet elrendelésében, hiszen a szovjet csapatok beözönlésével az erőviszonyok olymértékben változtak meg, ami már lehetetlenné tette a támadás folytatását, sőt papírforma szerint álló védelem megszervezésére sem hagytak sok esélyt. Irreálisnak ítéljük viszont annyiban, hogy nem állította le azonnal a támadást, s nem rendelte el azonnal a védelembé való átmenetet az elért te-repszakaszon, tehát általában a Kis-Küküllő és a Maros vonalán. Ezzel egyrészt egy teljes nappal több idő állt volna rendelkezésére a védőállások kiépítésére, másrészt nem történt volna meg elérhetetlen támadási célok meghatározása.

A Nagy-Küküllő ugyanis átlag 20 km-re délebbre folyik, mint a Kis-Küküllő, azzal párhuzamosan nyugati irányba. Láttuk, hogy a román ellenállás éppen 7-re kezdett megerősödni, s hogy a magyar-német csapatok erre a napra a Kis-Küküllő vonalát a Kis-Küküllő déli partján éppen 7-én számolta fel a 6. román kiképző gyaloghadosztály; a 2. magyar páncélos hadosztály ugyan 7-én foglalt hídfőt Dicsőszentmártonnál, de attól nyugatra még el sem érték a magyar seregtestek a folyót. Sőt, másnap a 2. páncélos hadosztály és a 9. tábori póthadosztály, a négy hadosztályból az a kettő, amely 8-án is teret nyert, csak 5-8 km-re tudta megközelíteni a Kis-Küküllő Küküllővár (Cetatea de Balta) alatti szakaszát.

A Honvéd Vezérkar főnöke szeptember 7-én szintén támadással elérendő feladatot határozott meg. A 2. páncélos hadosztálynak Gyulafehérváron át Hátszegig kellett (volna) kijutnia, mielőtt védelembé megy át. A támadásba be kellett (volna) kapcsolódnia az 1. és 2. hegyi pótdandárnak, mégpedig a Nagyvárad - Bánffyhunad vonalról Belényes irányába. Ehhez intézkedtek e két seregtest átcsoportosítására Abrudbánya általános

területére. 9-én meg kellett (volna) indítania támadását a IV. hadtestnek is, s a Maros völgyében az 1. páncélos hadosztálynak találkoznia kellett (volna) a 2. páncélos hadosztállyal.⁴¹

A Fővezérség ugyanekkor intézkedett a VII. magyar hadtestparancsnokság, illetve a 4., 8. tábori póthadosztály és a 12. tartalékhadosztály Nagyvárad térségében történő összevonására is, szintén támadó célzattal.⁴²

A Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának 7-én kiadott parancsaiban realizálódott támadó elképzeléseket hasonló okokból tartjuk irreálisnak, mint GROLMAN hadműveleti intézkedését. A magyar intézkedések annál is inkább bírálhatók, mivel a Fővezérség rendelkezett a 6. szovjet gárda harckocsihadsereg Dél-Erdélybe való beérkezésére vonatkozó információkkal.

A hadműveleti osztály vezetője 7-én délután a 2. hadsereg törzsszállására küldte BAGAMÉRY József vezérkari századost, hogy a helyszínen tájékozódjon a magyar csapatok elért helyzetéről, a további harci lehetőségeiről. A látogatásról fennmaradt feljegyzésben világosan megfogalmazódott, hogy a Vulkán-szoroson át előző nap óta beáramló szovjet páncélosok várhatóan már 8-án elérik a 2. hadsereg élét, s hogy ezekkel szemben a térségben harcoló két magyar hadosztály „... eredményes feltartóztató erőt nem képvisel”. Azt is írásba fektették, hogy „...a 2. hds. pk. úr a 2. pc. ho. alkalmazását a javasoltak szerint lehetetlennek tartja...” A két pót hegyidandár támadásba vetését VERESS elkésettnek nevezte, azokat inkább a 2. hadsereg főerői visszavonulási útvonalainak biztosítására kívánta volna alkalmazni.

VERESS és BAGAMÉRY álláspontja csupán a IV. hadtest támadólagos bevetésében egyezett meg, mivel annak még volna ideje birtokba venni az Erdélyt a Partiumtól elválasztó hegyek kijáraitait a Maros és a Fehér-Körös tengelyében, s ezzel késleltetni (nem megállítani) a szovjet térnyerést, amely azzal fenyeget, hogy „... meg fogják előzni nemcsak a 2., hanem az 1. hds. visszavonulását is és valószínűleg a Szilágyság és a Nyírség területén döntő vereséget fog rájuk mérni.”⁴³

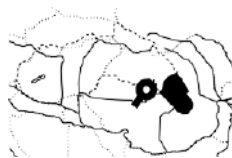
A Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának hadműveleti utasítását mindezek ellenére

az motiválhatta, hogy GROLMAN hadműveleti utasítását nyomatékos kérés formájában még délből a Fővezérség tudomására hozták. Az ezt megörökítő KUBINYI főhadnagy azzal a megjegyzéssel zárta a feljegyzést, hogy “Bár közlését az ezr. úr (JESSEL német ezredes, GREIFFENBERG vezérkari főnöke – R.I.) nem abban a formában tette, de az parancsnak tekintendő.”⁴⁴

Az már sokkal érdekesebb probléma, hogy a Fővezérség miért licitálta túl GROLMAN intézkedését, hiszen láthattuk, hogy távolabbi elrendő terepszakaszt határozott meg a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz vezérkari főnökénél, s nagyobb részvételét rendelte el a támadásba. A magunk részéről úgy véljük, így próbáltak némi esélyt adni a GROLMAN által meghatározott feladat végrehajtására, még a helyi viszonyokat és lehetőségeket náluk feltehetően jobban ismerő VERESS ellenében is. Vagyis úgy gondolhatták, az általuk kijelölt támadási célok elérésére való törekvés közben VERESS eléri GROLMAN közlelbi támadási céljait. Ez a túteljesítés nem nyerte el a német hadvezetés tetszését. GROLMAN, akinek GREIFFENBERG vezérkari főnöke hívta fel a figyelmét, hogy a magyar Vezérkar az övétől eltérő tartalmú hadműveleti utasítást adott ki, az OKH-hoz fordult az eltérő magyar parancs megváltoztatása érdekében. GROLMAN ezen lépésből kiérezhető, hogy a hadseregcsoporthoz vezérkari főnöke még a saját maga által megszabott támadási célok teljesíthetőségében is kételkedett.⁴⁵

A Honvéd Vezérkar hadműveleti osztályának fennmaradt iratanyagában nem találunk arra vonatkozó iratot vagy iratkiaadásra vonatkozó bejegyzést, hogy szeptember 8-án a 2. magyar hadsereg támadását leállították volna. Olyan bejegyzést viszont igen, hogy a 9-én megindítandó újabb támadáshoz az 1. hadseregtől ki kell vonni két gépvontatású tüzérsztyályt és a 151. sorozatvető tüzérsztyályt, s azokat át kell irányítani a 2. hadsereghez. Két nappal később mindenesetre a már szállítás alatt álló 151. osztyályt a IV. hadtesthez irányították át.⁴⁶

Azt tudjuk, hogy a IV. hadtest támadását 8-án 10.-re, 9-én 11.-re halasztották, de ezek az intézkedések sem tartalmaztak (a fennmaradt utalá-

sok szerint legalábbis nem) semmit a 2. hadsereg támadásának leállítására vonatkozóan.⁴⁷ A továbbiakban a IV. hadtest támadása megindulásának körülményeit nem kísérjük figyelemmel. Annak ellenére sem, hogy (ellentétben a 2. hadsereg eredeti támadásának hadműveleti utasításával) a IV. hadtest támadására vonatkozó szeptember 12.-i magyar hadműveleti utasítás fennmaradt.⁴⁸

Az viszont megjegyzendő, hogy a IV. hadtest támadására vonatkozó hadműveleti utasítás, amit a távollévő VÖRÖS János vezérezredes helyett LÁSZLÓ Dénes altábornagy, vezérkarfőnök-helyettes írt alá, a 2. hadsereg támadásáról is ír: "Szándékom: a IV. hadtest és 2. hds. támadásával a Bihar tömbjét birtokba venni...". Ez esetben a 2. hadsereg alatt a II. hadtesthez nyugatról csatlakozó VII. hadtestről van szó, LÁSZLÓ ennek számára határoz meg olyan harcfeleladatot, amely közvetlenül már nem kapcsolódik a II. hadtest szeptember 5-én megindult támadásához.⁴⁹ (A 2. hadsereg és a VII. hadtest kapcsolódását az alárendeltségi viszonyokat illetően l. "A 2. hadsereg felállítása és szervezete", in: RA-VASZ, **i.m.**, 290-297)

Konkrét levéltári forrással nem rendelkezünk tehát arra vonatkozóan, hogy a 2. magyar hadsereg támadását szeptember 8-án magyar részről leállították, adatokkal azonban igen. KÁLMÁN Dániel azt írja, hogy a Fővezérségtől 8-án váratlanul (sic!) parancs érkezett a támadás leállítására, s hogy a parancsot a szovjet csapatok átkelésével indokolták a Déli-Kárpátok hágóin.⁵⁰

A 25. magyar gyaloghadosztály hadműveleti naplójának tanúsága szerint VERESS már szeptember 8-án közölte a hadsereg támadása megállításának és visszavételének szándékát HOLLÓSY-KUTHY László vezérőrnagy hadosztályparancsnokkal, elrendelve egyben, hogy a hadosztály kezdje meg védőállások kiépítését az Aranyos vonalán. Azt azonban ebben a naplóbejegyzésben sem találjuk meg, hogy ki is adta volna visszavonulásra vonatkozó parancsát.⁵¹

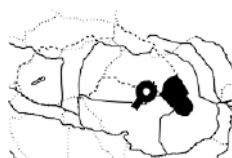
A 2. hadsereg parancsnokának háromkötetes munkája a támadás leállítását tekintve, megítélésünk szerint, autentikusnak fogadható el. VERESS Lajos azt írja, hogy a maga részéről,

egyetértésben törzsének tisztjeivel, már szeptember 6-án arra a következtetésre jutott, hogy a szovjet csapatok dél-erdélyi jelenléte következtében teljesíthetlenné vált az eredeti hadműveleti cél, a Déli-Kárpátok átjáróinak birtokba vétele és lezárása. E naptól kezdve a vezetése alatt álló hadseregparancsnokság már arra törekedett, hogy a hadsereg seregtestei jól védhető terepszakaszokra jussanak ki, s hogy a támadást ennek érdekében már csupán korlátozott céllal szabad folytatniuk. Ez a korlátozott cél a Maros-vonal elérése volt, ami egybecseng a hadseregcsoport parancsnokságának szándékával a Maros-Stellung védelmét illetően. VERESS azt is megjegyzi, hogy egyelőre (tehát 6-án) az alárendelt seregtestek parancsnokságait nem tájékoztatta a nagylétszámú szovjet magasabbegységek átkeléséről a Déli-Kárpátok hágóin, mivel nem szeretne volna támadásuk lendületét megtörni.⁵²

A Maros-vonal azonban VERESSnél is csak elvi fogalom volt. A földrajzi viszonyok függvényében a magyar hadseregparancsnok az Aranyos torkolatáig szándékozott a védelem peremvonalát a Maros jobb- (északi) partján kialakítani, attól keletre az Aranyos bal- (északi) partján. Elhatározásának megfelelően a 25. gyaloghadosztályt, a Székelykocsárdnál bevetett négy zászlóaljat leszámítva, eleve az Aranyos-menti védelem kiépítésére rendelte ún. felvételi állásba. Ez azt jelentette, hogy a hadosztály zömének meg kellett kezdenie a védelem kiépítését a folyó mentén, s biztosítania kellett a hadsereg főerőinek visszavonulását a folyó mögé. VERESS itt egyenesen védelmi tervet emleget. Megítélésünk szerint ez tekinthető a tordai csata előjátékának.⁵³

Arra vonatkozóan, hogy a 2. magyar hadsereg parancsnoka már 6-án elhatározta a visszavonulást a Maros-vonalra, rendelkezünk egy közvetett bizonyítékkal. ESZE Jenő százados, a 2. páncélos hadosztály kötelékébe tartozó 2. páncélos utász-zászlóalj parancsnoka már 7-én parancsot kapott Marosludasnál (Ludus) egy hídfőállás berendezésére a Maros bal- (déli) partján, valamint a Maroson átfelülő hidak robbantásának előkészítésére.⁵⁴

A védelemben való átmenetet elrendelő parancsot, legalábbis VERESS így emlékezik, 9-

én adta ki a 2. magyar hadsereg parancsnoksága. Ez már tartalmazta a folyómenti védőállások elfoglalásához szükséges visszavonulási feladatokat is. A parancs kiadásának időpontját a hadseregparancsnok azzal indokolja, hogy ezen a napon a 7. és 9. tábori póthadosztály már közvetlen harcérintkezésbe került a szovjet csapatokkal, s hogy azok vissza is vetették néhány km-rel a két hadosztályt, amelyek csak német rohamlővegek és két német utászászlóalj (a 92. és 207.) támogatásával tudták az arcvonalukba betört szovjet páncélosokat elreteszelni.⁵⁵

A Honvédelmi Minisztérium által a háború után (közvetlenül) készített békeelőkészítő iratok szerint a 2. magyar hadsereg csak egy nappal később, 10-én került közvetlen harcérintkezésbe szovjet csapatokkal. A magunk részéről a 9.-i dátumot fogadjuk el, nem csupán azért, mert VERESS Lajos emlékezését ebből a szempontból megbízhatónak fogadjuk el, de azért is, mert, mint látni fogjuk, 9-én történt a legnagyobb területvesztés a támadását éppen befejező 2. magyar hadsereg arcvonalán, a Marosújvár (Ocna Mureș)–Dicsőszentmárton (Târnăveni) közötti sávban, sokkal nagyobb, mint 10-én.⁵⁶

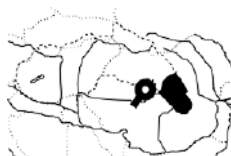
Szeptember 8-án este a 2. magyar hadsereg két hadosztálya mindenesetre, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport napijelentése szerint, már megkezdte az előkészületeket a visszavonulásra a Maros-vonalig, illetve hátul elhelyezkedő csapatrészekkel ott a védőállások kiépítését. Itt a 7. és 9. tábori póthadosztályról van szó, bár a napijelentés nem nevezi meg azokat. Annyiban pontosítanunk kell a német forrásba leírtakat, hogy (l. a disszertáció III/4. fejezete: "A 25. gyalog- és a 2. páncélosadosztály felvonulása és harcbevetése", szerk. megj.) a védőállások kiépítéséhez nem a két hadosztály hátsóbb csapatrészei végezték, hanem elsősorban a 25. magyar gyalogadosztály.⁵⁷ A KESSEL-zárócsoporthoz ugyanakkor beérkezett Marosbogat térségébe (megalakulását és részeit l. RAVASZ, i.m., 282-290: "A német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport visszavonulása Romániából...").⁵⁸

9-én a 7. tábori póthadosztály a Vidály (Vidolm)–Torockó (Rimetea)–Torockógyertyános (Vălișoara)–Maroscsesztve (Cisteiu de Mureș)

vonalra vonult vissza, Miriszlót kiürítve. Maroscsesztvétől az arcvonal Maroskoppándig (Copand) a Maros jobb- (északi) partján húzódott. Az ettől a községtől a folyó mögé visszavonuló 9. tábori póthadosztály a marosludasi kivételével feladta hídfőit a Maros déli partján. A 2. páncélosadosztály a Maroskoppánd - Magyarbükkös (Bichig) - Dicsőszentmárton (Târnăveni) vonalig húzódott vissza, Dicsőszentmártont és ezzel az ottani hídfőt feladva. Dicsőszentmártontól feljebb az arcvonal ezen a napon még továbbra is a Kis-Küküllő mentén húzódott. A Maros - Kis-Küküllő közötti sávban a visszavonulás mélysége elérte a 10-15 km-t. (Marosújvártól keletre 51, Dicsőszentmártontól nyugatra 10 km-t.)⁵⁹

9-én a Honvéd Vezérkar 6. osztálya újabb közleményt adott ki. A 30. számú hadijelentés úgy fogalmaz, hogy "Koloszvártól D-re Tordán át előretört csapataink a megvert román erők üldözése közben elérték a Maros vonalát." A sajtónak szánt tájékoztató, nyilván a lakosság megnyugtatásának szándékától vezérelve, teljesen hamis volt. Rég nem folyt már üldözés, sőt már folyamatban volt a visszavonulás (igaz, éppen a Maros vonalára), s a hadijelentés szerint megvert románok éppen megindultak a visszavonuló magyar csapatok nyomában Koloszvár irányába. Az ekkorra a 4. román hadsereg arcvonalára beérkezett szovjet csapatokról a közlemény nem tett említést.⁶⁰

10-én a német napijelentések arról számolnak be, hogy a 7. hadosztály az Aranyos mentén ellenőrkést indított Aranyoslonka visszafoglalására, s hogy az ellenőrkés 2 km-re a községtől északra alakadt, pontosabban addig jutott ki. Erre az ellenőrkésre VERESS védelmi elképzeléseinek megvalósításához szükség volt, hiszen enélkül hézag keletkezett volna az Aranyosvonal védelmében, s a román csapatok behatolhattak volna a Gyalui-havasok keleti előhegyei közé. A román források e napon nem jeleznek a térségben magyar térnyerést, de nem is zárják azt ki, mivel csak 13-án jeleznek újabb román térnyerést itt, amikor is az 1. román hegyihadosztály elérte és elfoglalta az Aranyoslonkától 4 km-re északra lévő Alsóaklost (Ocolig).⁶¹

Az ellenlökést valójában a 25. magyar gyaloghadosztály hajtotta végre (l. részletesen a diszertáció említett III.4. fejezetében, **szerk. megj.**).

A 7. és 9. tábori póthadosztály egyéb arcvonalszakaszain jelentősebb harctevékenység nem volt, leszámítva azt, hogy Miriszlótól északra elhárították a román csapatok egy zászlóaljerejű támadását, illetve hogy az aznap előrevont és bevetett 7. román kiképző gyaloghadosztály Felvincnél (akkor Vințul de Sus, ma Unirea) átkelt a Maroson, betört a városba, ahonnan azonban a 9. magyar tábori póthadosztály részei aznap még kivetették.⁶²

A 2. páncélosadosztály arcvonalát 10-én a Marosgeze (Gheja)–Cintos (Ațintiș)–Marosdég (Deag)–Küküllőpócsfalva (Păucișoara) vonalig vonták hátra. A visszavonulás mélysége a Maros és a Kis-Küküllő között már csak 2-4 km átlagos mélységet ért el. Ettől keletre a védelem még mindig a Kis-Küküllő északi partján állt. Dicsőszentmártontól 11 km-re keletre, a 2. páncélos- és a 8. SS lovashadosztály csatlakozásánál a 11. román kiképző gyaloghadosztály sikertelen kísérletet tett a betörésre, ami a visszavonulás rendezett végrehajtására utal.⁶³

Ezen a napon a fenti vonalon a 2. magyar páncélosadosztály részéről már csak gyalogos utóvédek harcoltak. A harckocsik a 10-re virradó éjszaka átkeltek a Maros északi partjára a marosludasi közúti hídon.⁶⁴

Ugyancsak ezen a napon a 2. magyar páncélosadosztály még a Marostól délre védekező utóvédei mögött a Maros vonalának biztosítását a Gruppe Siebenbürgen műszaki alakulatai vették át, annak előjeleként, hogy a védőállások elfoglalásakor a német csoport veszi át a 2. magyar hadsereg balszárnyától a Maros-vonal védelmét Marosludasig.⁶⁵

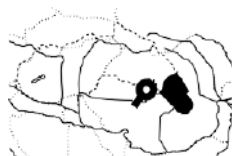
Szeptember 11-én Székelykocsárd (Lunca Mureșului– Székelyföldvár (Războieni Cetate) térségében, a 7. és 9. magyar tábori póthadosztály csatlakozásánál, a 20. román kiképző gyaloghadosztály arcvonalán keresztül harcba lépett a 6. szovjet gárda harckocsihadsereg 5. gárda harckocsihadtestének egy harckocsidandára. A szovjet-román csoportosítás estig mintegy 5 km mély-

ségben nyert teret. A 7. magyar hadosztály arcvonalának balszárnyát elkanyarította 90 fokban, hogy a támadók felé nézzen, a sarokpont a megtartott Felvinc volt. A 9. magyar hadosztály a német 92. páncélos utász és 207. utász zászlóalj segítségével Székelykocsárdtól és Székelyföldvártól északra egyelőre elreteszelte a betörést, de az világos volt, hogy a Maros és az Aranyos közötti nyílt terepen másnap a szovjet harckocsik feltartóztatása nem lesz lehetséges, a visszavonulást az Aranyosig hamarosan végre kell hajtani.⁶⁶

Az 5. szovjet gárda harckocsihadtest egy másik dandárának bevetésével Dicsőszentmártontól északra szintén jelentősen megváltozott a helyzet. A 2. magyar páncélosadosztály kiűrtette a Maros déli partját, Marosludastól délre sem sikerült hídfőt megtartani a folyó balpartján, a szovjet harckocsidandár és a román 9. gyalog-, illetve 8. lovashadosztály Kutyalvától (Cuci) Marosgezésig (Gheja) kijutott a Maros vonalára.⁶⁷

A szovjet-román támadás megmozdította a Gruppe Siebenbürgen 2. magyar páncélosadosztályához keletről csatlakozó arcvonalát is. A 8. SS lovashadosztály jobbszárnya feladta a Kis-Küküllő vonalát és visszavonult az Oláhkocsárd (Cucurdea)–Mikefalva (Mica) terepszakaszra.⁶⁸

A továbbiakban a 2. magyar hadsereg visszavonulása az Aranyos-Maros vonalára szeptember 12.-re fejeződött be. A 25. gyaloghadosztály ekkorra teljes egészében felvonult a Torda - Aranyosgyéres–Marosludas vonalra. A 25 km széles védősávba vonult vissza a 2. páncélosadosztály is. Tordánál, Aranyosegerbegynél és Gerendkeresztúrnál a két hadosztály egy-egy hídfőt tartott fenn az Aranyos jobbpartján. A 7. és 9. tábori póthadosztály, amelyek a szeptember 5. óta eltelt idő alatt erősen leharcolttá váltak, a visszavonulás befejezése után hátravonták pihentetésre és feltöltésre. A védelem Aranyosbányától (Baia de Arieș) Torda felé húzódó szakaszát 11.-től az egyidejűleg előrevont, azideig harcba még nem vetett 1. és 2. pót hegyidandár foglalta el. A 7. hadosztály Szelice (Sălicea)–Sütmeg (Șutu)–Magyarpeterd (Petrești de Jos)–Indal (Deleni), a 9. hadosztály Mezőcsán (Ceanu Mare)–Mezőszentjakab (Pădurea Iacobeni)–

Mezőszopor (Soporu de Câmpie) térségében foglalt gyülekezési körletet. Ez azt jelentette, hogy a 7. hadosztály a Tordai-hasadékon átfolyó Hasadát-patak völgyében, a 9. hadosztály az aranyos-egerbegyi hídfőtől északkeletre 15-20 km-re a Mezőségben gyülekezett.⁶⁹

13-án az utolsó utóvédek is átlépték (visszafelé) az Aranyos vonalát.⁷⁰

12-én GROLMAN távirati úton parancsot adott a 2. magyar hadsereg parancsnokságának az Aranyos vonalának minden áron való megtartására. Láttuk, hogy ez megegyezett VERESS szándékával.⁷¹

A 8. SS lovashadosztály visszavonulása nem fejeződött be szeptember 12-én. A hadosztály centruma Radnót (Iernut) és Kerelőszentpál (Sânpaul) között 14.-re vonult vissza a Maros mögé. Balszárnya ekkor még a Kerelőszentpál - Nagycserged (Cerghid) - Küküllőszéplak (Suplac) vonalon védekezett. Onnan csak 17-én vonult vissza a Nyárád északi partjára, amikor Nagycsergednél a 9. román gyaloghadosztály, Küküllőszéplaknál a Tudor VLADIMIRESCU hadosztály, Küküllőszéplak és Balavásár (Bălăușeri) között a 78. szovjet lövész- és az 1. román lovashadosztály egyidejű támadást indított a Kis-Küküllő menti védővonal felgöngyölítésére. A Nyárád, majd torkolatától a Maros mentén a német védelem két hét időtartamra megszilárdult.⁷²

Következtetések

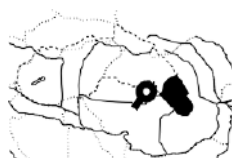
Szeptember 10-én este, tehát amikor a 2. magyar hadsereg visszavonulása az Aranyos-vonalra már utolsó szakaszába lépett, KOZÁR Elemér vezérkari ezredes, a hadsereg vezérkari főnöke összegezte a hadsereg addigi tevékenységét a Honvéd Vezérkar főnöke számára. Az "Általános és magyar 2. hds-et érintő helyzetmegítélés 1944. szeptember hó 10-én este" címet viselő ötoldalas anyagot 11-én reggel távirati úton továbbították.⁷³

KOZÁR azzal kezdi összegzését, hogy a 2. magyar hadsereg támadása meglepte a 4. román hadsereget, amely jelentős erőket vonultatott fel a magyar támadási sávba eső területen. Megítélése szerint erről a területről szerettek vol-

na később támadást indítani: "... saját támadásuk egyik fő területének szánták, amelyet az orosz erők felvonulásáig biztosítani akartak." Sajnálkozik afelett, hogy miután a magyar csapatok áttörték a román vonalakat, és jelentős területnyereségre tettek szert, nem maradt lehetőségük a 4. román hadsereg megverésének megvalósítására (befejezésére), mivel beérkeztek a szovjet harcokcsizó csapatok. Ezekkel szemben pedig, az erőviszonyok alapján, a magyar csapatoknak semmi esélyük nem volt az eredeti feladat, a Déli-Kárpátok hágóinak birtokba vétele és lezárása megvalósítására.⁷⁴

Bár mint fentebb láttuk, nem maradt fenn a 2. magyar hadsereg szeptember 5.-i támadására vonatkozó harcintézkedés (ellentétben a IV. magyar hadtestével), KOZÁR összegezése alapján következtethetünk annak tartalmára, legalábbis a hadműveleti célt illetően. A hadsereg vezérkari főnöke ugyanis leírja, hogy: "Az eredeti célkitűzést, Dél-Erdély területének birtokba vételét lényeges szovjet erők megjelenése előtt nem válthattuk valóra."⁷⁵

Ez a mondat több szempontból is igen lényeges, közülük itt kettőt emelünk ki. Az egyik az, hogy a 2. magyar hadsereg támadásának nem politikai, hanem katonai célja volt, mégpedig a Déli-Kárpátok gerincvonalának lezárása a szovjet főerők beérkezése előtt. Ugyanaz a katonai cél, amely (teljesítése esetén) biztosíthatta volna a Kárpát-medence (s vele a Duna-vonal a Vaskapu és Vidin között) lezárását, s ott téli állások kialakítását. Csakis ez a katonai cél lett volna alkalmas ezek biztosítására. A cél katonai jellegének hangsúlyozása igen lényeges, mivel a korábbi hazai (vagy magyar nyelven is megjelent) szakirodalomban előfordult az a román munkákban ma is olvasható állítás, hogy a 2. magyar hadsereg támadásának politikai célja lett volna, mégpedig Dél-Erdély visszacsatolása Magyarországhoz. Ez utóbbi állítás nem felel meg a valóságnak, a támadás megindításához vezető politikai döntéshozó folyamatban sem jelent meg ilyen irányú igény. Az más kérdés, hogy a katonai cél kizárólag Dél-Erdély (katonai, s nem politikai értelmű) birtokba vételével lett volna meg-

valósítható. Politikai értelmével már csak azért sem, mert a katonai cél megvalósulása esetén Dél-Erdély lehetett volna a területi bázisa a német politikai vezetés, elsődlegesen Hitler által óhajtott németbarát román ellenkormányknak. Ez pedig semmilyen módon nem lett volna összekapcsolható Dél-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolásával.

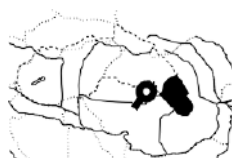
A másik lényeges eleme KOZÁR megállapításának annak kimondása, hogy a támadásnak a szovjet főerők beérkezése előtt kellett volna lezárnia a Déli-Kárpátok átjáróit. Hibás volna egy olyan következtetés levonása, hogy erre a Honvédség korábban is képes lett volna szeptember 5-énél, hiszen lám, a románok megfutottak. Hibás egyrészt azért, mert (v.ö. "A 2. hadsereg felállítása és szervezete", in: RAVASZ, **i.m.**, 290-297) az észak-erdélyi IX. magyar hadtest ehhez augusztus végén egyszerűen nem rendelkezett elégséges erővel. A 2. magyar hadsereg megszervezésére idő kellett, mégpedig hozzávetőleg 10 nap. A Honvédség harc képes alakulatai a román átállás pillanatában az Északkeleti-Kárpátokban, Galíciában, illetve kint a lengyel Fő kormányzóóságban harcoltak. A többi, elsősorban pótalakulat pedig ekkor még a mozgósítás előtt, az ország belső területein, szétszórva állomásozott. Az igaz, hogy szeptember 5. és 8. között a román csapatok jelentős területet vesztek, de a 4. román hadsereg ellenállása szeptember 8.-ra éppen kezdett megszilárdulni, a hadsereg nem lett szétverve. Az is igaz, hogy megszervezésére csak szeptember elején került sor, de az 1. román hadsereg ezt megelőzően is Dél-Erdélyben állomásozott, s az erőviszonyokat tekintve nem kis fölényben volt a IX. magyar hadtesttel szemben, annak augusztus 23.-i állapotát tekintve.

S végezetül, de egyáltalán nem utolsósorban szeptember 5-én a szovjet csapatok már a Déli-Kárpátokon belül voltak. Nem is kis erővel, hiszen Nagyszebenből a 2. Ukrán Front legerősebb hadseregét jelentették, a 6. gárda harckocsi-zót. Ebben az összefüggésben azt a következtetést kell levonnunk, hogy a 2. magyar hadsereg támadásának szeptember 5.-i megindítása már elkésett. Sőt, meg kell kockáztatnunk azt a megállapítást is, hogy felelőtlen döntés volt, mivel reá-

lisan már nem számolhattak a KOZÁR által is leírt katonai cél megvalósíthatóságával. A 2. magyar hadsereg ugyanis, bármennyire is teret nyert a román csapatokkal szemben támadásának első három napján, irreális (pontosabban időközben irreálissá vált) cél érdekében lett támadólag alkalmazva. Támadásával azt érte el, hogy erejét felmorzsolta a három napos támadásban, s az azt azonnal követő visszavonulásban, amivel pedig elérte, hogy a részére kijelölt védőszakasz megtartására csak részlegesen volt képes.

A tordai csatában ugyanis valóban feltartóztatta a szovjet-román kötelékeket, de csak Torda és Marosludas között. Tordától nyugatra, a Gyalui-havasok keleti előhegyei között erre már nem volt képes, egyszerűen nem volt hozzá elegendő ereje. Nem azt szeretnénk ezzel állítani, hogy az 1. és 2. hegyi pótdandár katonái kevésbé harcoltak volna kitartóan, mint a 25. gyalog- és 2. páncélosadosztály honvédei. Nem. Egyszerűen számukra túl nagyok bizonyult a kijelölt védősáv. Kicsit ahhoz hasonlóan, mint másfél évvel korábban Don menti bajtársaik számára. Az arcvonalat végül a Kolozsváron is átfolyó Kis-Szamostól délre néhány km-re, a Gyalui-havasok keleti előhegyeinek kelet-nyugati irányú vízválasztóján, tudták (német segítségével) stabilizálni.

Ennek alapján, megítélésünk szerint, még az a megállapítás is megkockáztatható, hogy szerencsésebb lett volna eleve korlátozott célú támadást indítani. (Ha már mindenképpen támadásra kerül sor, de ezt Kolozsvár terep-adta védhetlensége déli irányból, hiszen az akkori országhatár a város déli peremétől 2-3 km-re húzódott, valóban szükségessé tette; ez is kizárólag katonai cél, nem politikai.) E támadás kis erőfelfejtessel és kis veszteséggel érte volna el a Gyalui-havasok keleti előhegyeinek kelet-nyugati irányú vízválasztóját a jobbszárnyon, onnan a Turi-patak völgyét a Kolozsvár-Torda főút tengelyében, Tordától az Aranyost, annak torkolatától pedig a Maros vonalát a Nyárad torkolatáig. Ezzel biztosítható lett volna Kolozsvár és az Aranyos - Maros-vonal védelme, beleértve ebbe a Marosvásárhely-Kolozsvár közti országhatár-beszögellés levágását és Marosvásárhely védelmének biztosítását is.

Mindezt úgy, hogy a lényegesen kevesebb veszteséggel végrehajtott korlátozott célú támadást követően több idő áll rendelkezésre a védelem kiépítésére ott, ahol az a valóságban a végrehajtott támadás, majd az azt azonnal követő visszavonulás nyomán amúgy is megszilárdult. Több idő, hiszen, mint láttuk, ezt a vonalat a 2. hadsereg már a támadás első napján, 5-én este elérte, s oda csak 11-12.-re vonult vissza. Ez pedig pontosan egy hét. Ez az egy hét állt volna rendelkezésre a védelem kiépítésére, úgy, hogy a 2. hadsereg addigi harcértékének csak kis részét veszítette volna el az egynapos, korlátozott célú támadásban.

KOZÁR a továbbiakban helyesli az Aranyos–Maros-vonal kijelölését a védelem kiépítése számára. Igaz, nem jut el a fenti következtetésekkig, de a 2. magyar hadsereg szeptember 5-én megindított támadása eredményének tudja be, hogy a 2. Ukrán Front nem kezdett korábban támadást a Bánságban és a Délkelet-Alföldön, hiszen éppen a 2. magyar hadsereg támadása miatt fordították a 2. Ukrán Front főerőit Dél-Erdély irányába. E következtetését továbbgondolja olyan irányban, miszerint a magyar támadás nagyobb erőt mutatott a 2. hadsereg valóságos erejénél, s ez vezetett a 2. ukrán Front főerőinek 90 fokos elfordításához jobbra.⁷⁶

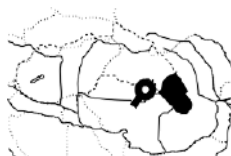
A vezérkari főnök ezen következtetése nem nélkülözi a logikát, de téves. Az igaz, hogy a 90 fokos elfordításra vonatkozó szovjet direktívát (l. részletesen a disszertáció II/3. fejezetében: "A szembenálló román és szovjet hadosztályok hadrendje", szerk. megj.) szeptember 5-én adták ki, amikor a 2. magyar hadsereg támadása már megindult, de tudnunk kell azt, hogy a második világháború során egyetlen szovjet direktíva sem született meg egyetlen nap alatt. (Igaz ez a hasonló szintű német vagy angolszász hadművelési utasításokra is.) A szeptember 5.-i direktíva előkészítése is napokat vett igénybe, s megszületését így nem is befolyásolhatta a 2. magyar hadsereg támadása. Mikor a magyar támadás megindult, a direktíva már úton volt a 2. Ukrán front felé. A szovjet források le is írják, hogy a szeptember 5.-i direktíva MALINOVSZKIJ felterjesztett javaslatai alapján született meg. E felterjesztés

pedig, amelyet MALINOVSZKIJ az éppen jelen levő ZSUKOVval együtt dolgozott ki, szeptember 4-én megérkezett a szovjet vezérkarhoz.⁷⁷

Ennek függvényében a 2. Ukrán Front főerőinek 90 fokos elfordítása két másik eseménysor következménye volt. Ezek egyike, hogy a szovjet csapatok nem tudtak áttörni a Keleti-Kárpátok hátságjain, s MALINOVSZKIJ nem szeretett volna hasonlóan sok időt fordítani a Keleti-Kárpátokban kiépített, magyar és német csapatok védte magyar erődvonalak leküzdésére, mint Petrov 4. Ukrán Frontja az Északkeleti-Kárpátokban. A másik, hogy a szeptember 5-én északnak fordított három hadsereg (27., 53. összefegyvernemi és 6. gárda harcokcsi) eleve elhaladt a Kárpátok mentén, attól délre, amikor a foksányi kapun át támadott nyugati irányban, egyfelől azért, hogy megelőzze a 6. német hadsereget összefüggő védelmi vonal kialakításában bárhol a Havasalföldön, másfelől azért, hogy minél hamarabb elérje Bukarest és Ploiești körzetét. E két tényezőt összekapcsolva pedig világossá válik MALINOVSZKIJ szándéka: a Keleti-Kárpátokban elakadt jobbszárnyat (7. gárda és 40. összefegyvernemi hadsereg) kimozdítja helyzetéből, ha a Déli-Kárpátokon keresztül a 8. német hadsereg hátába kerül, ráadásul átkelése a dél-erdélyi román katonai jelenlét következtében akadálymentesnek ígérkezett. Láttuk, MALINOVSZKIJ számítása e tekintetben be is vált: a német hadvezetés hamarosan megkezdte a Székelyföld kiürítését.⁷⁸

KOZÁR a 2. hadsereg jelenlétéről a Maros-vonalon levon még egy helytelen következtetést, nevezetesen, hogy ez nem engedi meg a szovjet hadvezetés számára főerői átcsoportosítását a Délkelet-Alföldre. KOZÁR tévedett, a 2. Ukrán Front törzse pontosan fel tudta mérni, hogy mekkora erők állnak a Maros vonalán, s hogy ezek lekötésére mekkora erőket kell hátrahagynia, ideértve immár a 4. román hadsereget is. Felmérte, hogy főerőit nyugodtan átmozgathatja nyugat felé, s ott vetheti be, a Déli Hadseregcsoporthoz jobbszárnya ellen, a harcokcsizó magasabbszervezetek szétbontakoztatására sokkal alkalmasabb Délkelet-Alföldön.

KOZÁR továbbvitt gondolata, miszerint most (ti. szeptember közepén) jött el a legalkal-

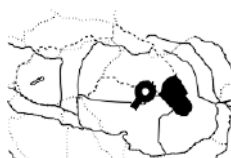

masabb pillanat a 2. Ukrán Front déli szárnyának (sic!) megsemmisítésére, a fentiek fényében teljesen téves. Ilyen gondolat egyébként a német hadvezetésben még fel sem merült. KOZÁR még azt is leírja, hogy ezt a megsemmisítő támadást mely terpszakaszokról, mely irányokban és milyen erőkkel kellene megindítani.⁷⁹

Végkövetkeztetésében viszont igaza van a 2. magyar hadsereg vezérkari főnökének: "... Erdély elvesztése után sokkal kedvezőtlenebb helyzetben még kevésbé remélhetné a háború folyásának javára fordítását." (ti. a német hadvezetés - R.I.)⁸⁰

Jegyzet

- Honvéd Vezérkar 1. osztály napi intézkedései (HL Vkf. 1.o. 304/a. doboz; a továbbiakban **Intézkedések**) 176. lap; a vonatkozó intézkedés száma: 4613./M.hdm. 1-vkf-44.
- Intézkedések** 177. lap; a vonatkozó intézkedés száma: 4636./M.hdm. 1-vkf-44.
- KÁLMÁN Dániel: **A m. kir. Honvédség a 2. világháborúban** (Hadtörténelmi Levéltár, Tanulmánygyűjtemény 2779. fsz.; a továbbiakban **KD**) II. 254. p.; **Intézkedések** 180. lap; a vonatkozó intézkedés száma: 50. Föv.hdm.-44.IX.1.
- DOMBRÁDY Loránd - TÓTH Sándor: **A magyar királyi Honvédség 1919-1945**. ZRINYI Katonai Kiadó, Budapest, 1987; a továbbiakban **DT**) 338. p.
- Erdélyi hadműveletek** 7. lap (25. ho. 12. lap.)
- Intézkedések** 182. lap
- Intézkedések** 183. lap
- VIDOS Géza: **Világháborús emlékeim - III. 1944. márc. - szept** (Hadtörténelmi Múzeum Adattára, Kéziratár 535-89; a továbbiakban: VIDOS) 32. p.
- VIDOS 34. p.
- Kriegstagebuch des Oberkommandos der Heeresgruppe Südukraine (Hadtörténelmi Levéltár, Mikrofilmtár; a továbbiakban **KTB**) 895. tekeres 7208451. felvétel
- KTB** 895. tekeres 7208275-7208276. felvétel
- KTB** 895. tekeres 7208282. felvétel; MEHNER Kurt, Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wermachtführung im zweiten Weltkrieg 1939-1945 (Biblio, Osnabrück, 1984; a továbbiakban **KM**) XI-11.p.; Megjegyzendő, hogy a német napjelentések "egy magyar páncélvonatról" számolnak be, az a Kszv. napló alapján azonosítható, hogy ez a kettő közül a 102. hadrendi számot viselő volt.
- KTB** 895. tekeres 7208450. felvétel
- MARINESCU, A. - ROMANESCU, Gh.: **Armata Română în războiul antihitlerist. Album de scheme** (Editura Militară, București. 1980; a továbbiakban : **AR**) 80. p.; **KD** II-258. p.
- Uo.**
- Uo.**
- VERESS Lajos, dálnoki: **Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920-1945)** (Danubia, München, 1973; a továbbiakban: VERESS) III 23. p.; **AR** 80. p.
- AR** 80. p.
- KTB** 895. tekeres 7208461., 7208482. felvétel; **AR** 80. p.
- KD** II-258. p.; **VERESS** III-25. p.
- KTB** 895. tekeres 7208463. felvétel
- KTB** 895. tekeres 7208465. felvétel
- ESZE Jenő: **A m. kir. Honvédség Erdélyt vívott hadművelete egy részének, a m. kir. 2. honvéd páncélos hadosztály Kolozsvár előterében 1944. szeptember 5. - október 11. között megvívott harcainak Hadikrónikája** (HL Tanulmánygyűjtemény 2909. fsz.; a továbbiakban: ESZE) 31. p.
- KTB** 895. tekeres 7208470., 7208481. felvétel; **KM** XI-16., 18. p.; **AR** 80. p.
- Uo.**
- Uo.**
- Uo.**
- KTB** 895. tekeres 7208287. felvétel
- VERESS-III 23. p.
- ADONYI-NAREDY Ferenc: **A magyar katona a második világháborúban** (KLEINMAYR, Klagenfurt, 1954; a továbbiakban ADONYI) 72. p.
- Erdélyi hadműveletek** 8. lap (25. ho. 13. lap)
- VIDOS 32. p.
- FRIESSNER, Hans: **Verratene Schlachten** (Holsten, Hamburg, 1956; a továbbiakban FRIESSNER) 113-114. p.
- ZAHAROV, M. V.: **A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában 1944-1945** (ZRINYI Katonai Kiadó, Budapest, 1973; a továbbiakban ZAHAROV) 140. p.
- MINASZJAN, M. M.: **Oszvobozsgyénije naródov Jugo-Vosztocsnij Evropi** (Vojenizdat, Moszkva, 1967; a továbbiakban MINASZJAN) 170. p.
- AR** 80. p.
- Románia hozzájárulása a fasizmus felett aratott győzelemhez** (szerk. BITAY Ödön, Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1965; a továbbiakban **RO**) 80. p.
- Hadi jelentések** 680/b. lap
- KTB** 895. tekeres 7208473. felvétel
- KTB** 895. tekeres 7208474. felvétel
- Intézkedések** 186-187. lap; a vonatkozó parancsok száma: 265./Föv.hdm.-44.IX.7.; 268./Föv.hdm.-44.IX.7.; 276./Föv.hdm.-44.IX.7.; a hadműveleti utasításnak tekinthető 268. sz. intézkedés teljes egészében fennmaradt (**Intézkedések** 187. lap)
- Intézkedések** 186. lap
- Intézkedések** 188. lap
- Intézkedések** 189. lap
- KTB** 895. tekeres 7208477. felvétel
- Intézkedések** 190., 192. lap; a vonatkozó intézkedések száma: 295./Föv.hdm.-44.IX.8.; 383./Föv.hdm.-44.IX.10.;
- Intézkedések** 190.,191. lap; a vonatkozó intézkedések száma: 306./Föv.hdm.-44.IX.8.; 378./Föv.hdm.-44.IX.9.;
- Intézkedések** 198-199. lap
- Intézkedések** 198. lap
- KD** II-258. p.
25. ho. 16-17. lap
- VERESS III-25. p.
- Uo.**
- ESZE 32. p.
- VERESS III-26. p.
- A 2. hds. harcai Erdély földjén 1944. szept., okt. hóban (HL Békeleléskészítő iratok 5. doboz A/VI/27.) 5.p.
- KTB** 895. tekeres 7208484. felvétel

58. **KTB** 895. tekeres 7208485. felvétel
59. **KTB** 895. tekeres 7208491. felvétel; **KM** XI-21. p.; 25. ho. 18. lap; **AR** 81. p.
60. Hadijelentés-gyűjtő (Hadtörténelmi Levéltár, a Honvéd Vezérkar 6. osztályának saját számára kiadott hadijelentései, 304/a. doboz; a továbbiakban: **Hadijelentések**) 682/b. lap
61. **KTB** 895. tekeres 7208500. felvétel; **KM** XI-23. p.; **AR** 81. p.
62. **Uo.**
63. **Uo.**
64. **ESZE** 32. p.
65. **Uo.**
66. **KTB** 895. tekeres 7208509. felvétel; **KM** XI-26. p.; **AR** 81. p.
67. **Uo.**
68. **Uo.**
69. VERESS III-26-27. p.; **KTB** 895. tekeres 7208511., 7208523. felvétel
70. **KTB** 895. tekeres 7208528. felvétel
71. **KTB** 895. tekeres 7208523. felvétel
72. **AR** 81. p.
73. **Intézkedések** 193-195. lap, a távirat száma: Hung. 319 IX. 11.
74. **Intézkedések** 193. lap
75. **Intézkedések** 193. lap
76. **Intézkedések** 193/b.-194. lap
77. STYEMENKO, Sz. M.: A vezérkar a háború éveiben (Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1975) 255. p.
78. **Intézkedések** 194. lap
79. **Intézkedések** 194-194/b.-195. lap
80. **Intézkedések** 195. lap

A 2. magyar hadsereg észak-erdélyi tevékenységének hadszíntere (Függelék 1.)

Ha a 2. magyar hadsereg észak-erdélyi tevékenységének hadszínterét szeretnénk leírni, akkor azt két részre bontottan tehetjük meg. Elsőként be kell mutatnunk a hadsereg (és a német Gruppe Siebenbürgen) 1944. szeptember 5-8. közötti támadó hadműveletének, majd ettől október 8.-ig tartó védekező harcainak színterét, nagyjából a Bánffyhunjad (Huedin)–Kolozsvár (Cluj)–Szászrégen (Reghin)–Marosvásárhely (Târgu Mureş)–Marosludas (Luduş)–Torda (Turda)–Gyaluihavasok határolta területet. Másodjára a szűk értelemben vett tordai csata színterét kell leírnunk, tehát Torda környékét a várostól nyugatra lévő Tordai-hasadéktól a várostól észak-északkeletre fekvő Vaskapu vidékéig és az Aranyos folyó Aranyosgyéres (Câmpia Turzii) körzetében található kelet-délkelet irányú kanyarulatát.

A 2. hadsereg hadműveleteinek színtere földrajzilag két, jól elkülönülő részre osztható. Keletre eső kétharmada, amit a Kolozsvár–Torda közötti műút, attól délkeletre az Aranyos alsó folyása választ el a nyugatra eső egyharmadtól. 300-500 átlagos magasságú hegyekkel (dombokkal) sűrűn tagolt, fennsík-jellegű

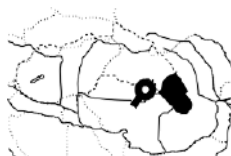
vidék. Aránylag könnyen járható, szinte minden völgyben vezetett kiépített műút vagy javított talajút, ami a sűrű településszerkezettel magyarázható. A sűrűnek minősíthető úthálózat Torda, illetve minden nagyobb város körzetében sugaras szerkezetű.

Az utak járművekkel járhatóak, bár az utak (akkori) kiépítettsége nagyobb esőzések esetén ezt korlátozhatja. Ugyancsak rontja a járhatóságot, hogy a makadám-típusú utakat nem a nagytömegű és nagyszámú technika áthaladására méretezték, aminek bekövetkezése esetén folyamatos (műszaki) karbantartást igényelnek. (ESZE Jenő emlékirataiban számos példát találunk erre.) Az utak nagyobb része folyamatos haladás esetén egyirányú forgalom levezetését tette lehetővé, folyamatos kétirányú forgalomra kisebb hányaduk volt alkalmas, mint például a Várfalva–Sinfalva–Szentmihályfalva–Torda, a Felvinc–Torda, Az Aranyoslónya–Aranyosgyéres–Torda, Aranyosegerbegy–Aranyosgyéres–Torda, vagy Magyarpeterd–Torda útvonal.

A közbeeső, nem túl magas hegyek (dombok) a gyalogság által minden különösebb erőfeszítés nélkül megmászhatóak, még nehezebb felszereléssel, például aknavetőkkel vagy könnyű hegyilövegekkel is. A völgyben általában vízfolyásokat találunk, amelyek északról délre a Marosba vagy az Aranyosba folynak. Közülük jelentősebb az Aranyosegerbegynél (Vişoara) az Aranyosba ömlő Horgasalji-patak, a Marosludasnál (Luduş) a Marosba torkolló Ludas-patak és a Maroslekencénél (Lechința) a Marosba folyó Kapus-patak. Ezek völgyei harcjárművekkel is járhatóak.

A völgyek kanyargós és viszonylag szűk jellege, azzal együtt, hogy szeptember második felétől gyakoriak itt a ködök, kedvez a rejtett mozgásoknak. A szeptember közepéig tartó derült, napos időjárás azonban jó lehetőséget biztosít a légifelderítés számára. Bár sok a minden irányba néző domb- vagy hegyoldal, a közbeeső védőállások létesítésének nem kedvez a terület általában fedetlen volta. A Mezőség déli felén ugyanis, ahová ez a terület esik, a föld általában művelés alatt áll, aminek következtében kevés az erdő. A meglévő erdőfoltok is legfeljebb század nagyságú kötelék befogadására alkalmasak. Viszonylag gyakori a mocsaras-nádas folt, a művelt föld is általában öntéstartalaj. A művelés az esetek többségében szántóföldet, legelőt, kukoricást jelent, ami nem kifejezetten kedvez az állásépítésnek, bár a helyenként 2 méteres magasságot is elérő nád és kukorica lehetővé teszi kisebb csoportok rejtett közlekedését. A védőállások kiépítésének szempontjából kedvező viszont az aprófalvas településszerkezet, mivel ezek megerősítésük esetén megannyi támpontot jelentenek.¹

A Mezőséget délről a Maros határolja, de a telep jellege a Küküllő-menti dombságon is hasonló, azzal a különbséggel, hogy kissé meredekebbekké válnak a lejtők (a hegyek még nem magasabbak), így a földművelésre kevésbé alkalmas hegy- (domb)oldalakon több az erdő. A Marostól délre 15-30 km-re, azzal párhuzamosan folyik a Kis-Küküllő. A Maros szélessége

50-160 m között váltakozik, mélysége 1,5-3 m, sebessége 0,5-0,9 m/sec, medre kavicsos-homokos. A vízsebesség megfelel a Tisza áramlási sebességének, közepes vízállásnál. Ez önmagában még nem nehezítené meg az átkelést a gázlóátkelésre is alkalmas folyón, azonban partjai 2-4 m magasak, helyenként szakadozottak, ami a kikapaszkodást műszaki előkészítés nélkül nehézfégyverekkel is ellátott nagyobb kötéllekek számára már lehetetlenné teszi. A folyómederre támaszkodó védelem esetén pedig az átkelés műszaki előkészítése igen bonyolult és veszteségteljes feladat. (ESZE százados emlékirataiban erre is olvashatunk példákat.)

A Kis-Küküllő jellege, beleértve partoldalait is, a Maroshoz hasonló, azonban szélessége csupán 10-30 m, mélysége 0,5-1 m. Ez a szembenálló feleknél rendszeresített pontonokkal (olyanokkal, amelyek a két szemközti partra fektethetők két szélükkel) vagy alacsonyvízi szükséghidak építésével áthidalható volt, leküzdése nem okozott különösebb problémát. A helyszínen található faanyag korlátozott mennyisége és nem minden esetben megfelelő minősége (például a fiatal erdőfoltok fáinak csekély vastagsága) célszerűvé tette a rendszeresített hídkészletek alkalmazását, szükség esetén a faanyag máshonnan való odaszállítását.

Az Aranyos alsó folyása jellegében szintén a Maroshoz hasonló, de szélessége 25-200 m, mélysége 0,5-5 m lehet. Felső folyása, ami kiesik a vizsgált területről, kifejezetten hegyifolyó jellegét ölti magára. A két szakasz közti határ Borrévnél (Buru) található, ahol a folyó kilép a Gyalui-havasok keleti előhegyei közül. Természetesen mind a Kis-Küküllő, mind az Aranyos szintűgy alkalmas volt gázlóátkelésre, mint a Maros, sőt ahhoz képest fokozottabban. A bennünket érdeklő területen általános jellemzője mindháromnak, hogy északi partjuk, bár azonos felépítésű a délivel, magasabb annál, mintegy uralja környezetét, ami a Maros és az Aranyos mentén elősegítette a 2. hadsereg egyhónapos kintartását. Ugyancsak segítette a védőket a tordai csata első szakaszában az Aranyoson szeptember 11.-étől levonult árhullám.²

A 2. hadsereg hadművelési területének a Kolozsvár - Torda műútból délnyugatra és az Aranyos Borrév-Torda szakaszától északnyugatra eső harmada jellegében az előzőtől nagymértékben eltérő. A Kalotaszeg - Gyalui-havasok-Aranyos-Mezőség határolta terület kifejezetten erdős-hegyes terep. Az itt található hegyek, amelyek gyakorlatilag a Gyalui-havasok északkeleti nyúlványai, 500-1000 m átlagos magasságúak, délnyugat felé növekedve. Három párhuzamos láncból állnak, amelyeket északnyugat-délkelet irányban az Aranyosba folyó patakok völgyei választanak el egymástól.

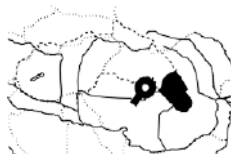
Keleti tagja még belesimul a Mezőségbe, délnyugatról a Turi-patak határolja, amelynek mentén fut a Kolozsvár-Torda műút. Még viszonylag jól járható. Jellemét tekintve a Borsodi-dombsághoz (Cserehát) lehetne hasonlítani.

Középső tagja a Turi-patak és a Hasadát- (Hesdát, Hasdad) patak között fekszik, a Mikes-patak völgye osztja ketté, de a patak forrásától északra a Bodzás-hegy összeköti a két részt. Ez már középhegység, legmagasabb csúcsa 834 méteres. Elsődlegesen csak völgyei járhatók, azokban találhatóak a lakott helyek is, amelyek száma nagyságrendileg kisebb a mezőséginél. Nehéztechnika nélkül a gyalogság képes a hegyek leküzdésére, bár az hosszadalmas és körülményes. Nagyjából a Börzsönyhöz lehetne hasonlítani, miután az is olyan középhegység, amelynek völgyei párhuzamosak.

Harmadik tagja a Hasadát-patak és a Jára-patak völgye között fekszik. Jellegeben kissé még a másodikhoz hasonlít, de csúcsmagassága már megközelíti az 1000 métert, s nem osztja ketté hosszanti völgy. A csúcsok lekerekítettek, a gerincek szélesek. A lejtők meredekebbek, elérik a 15-25°-ot. Délnyugatnak haladva egyre több sziklás, szakadókos vízmosást találunk. Leginkább a Mátra Kékestető - Galyatető közötti vonulatához lehetne hasonlítani. A két hegyvonulatot elválasztó Hasadát-völgy bejáratát Torda felől a Tordai-hasadék őrzi. A Jára délnyugati partjától már a Gyalui-havasok kezdődnek. Ott a patakok felső folyásának iránya délnyugat-északkelet. Így törik meg derékszögben a Járavizénél (Valea Ierii) a havasokból kiérkező Jára is, hogy felvegye a vizsgált területen általános északnyugat-délkelet folyási irányt.

Járavizétől északra egy egységes hegyvonulat fekszik, ami egyben vízválasztó is, onnan a patakok már észak felé, a Hideg-Szamos irányába folynak. A Hideg-Szamos pedig már Kolozsvárra érkezik be, hogy a Kapussal és a Nádassal egyesülve Kis-Szamosként haladjon tovább. Ez a terep már viszonylag nehezen járható, a csapatok a patakvölgyekbe szorulnak. Kisebb alakulatok még átkelhetnek a hegyeken, de a Járától délnyugatra fekvő Gyalui-havasokon már azok sem. A patakvölgyek műszaki megerősítése vagy rombolása kedvező feltételeket teremt a védőharc számára, s igen nehezé, illetve veszteségteljesé teszi a támadó fél előrehaladását.³

A Tordai-hasadék katonaföldrajzi leírása már átvezet bennünket a szűk értelemben vett tordai csata helyszínének bemutatásához. A Hasadát-pataknak, mielőtt az Aranyosba ömölhetne, Magyarpeterd (Petrești de Jos) és Középpeterd (Petrești de Mijloc) között át kell törnie a Köves-bércet. Ez a 600-800 m magas északkelet-délnyugat irányban húzódó sziklatömeg járhatatlan, más utak rajta nem vezetnek át. A Tordai-hasadékban 300 méterrel a sziklavonulat gerince alatt a Hasadát-patak csobogókon, kisebb vízéséseken át rohan, szinte teljes szélességben kitöltve a szurdokot. Egyetlen keskeny ösvény vezet a patak partjain felváltva, de ez jobbára csak hosszan elnyúló gyalogososzlop közlekedésére alkalmas. Ha kicsivel több eső esik a szokásosnál, a Hasadát-patak annyival megduzzad, hogy a Könyökös-sziklánál és a Balika-vár alatt az ösvényt belepji, s a vízből, ami ekkor sziklafaltól sziklafa-

lig tart, csupán néhány nagyobb szikla áll ki. Ilyenkor szikláról-sziklára kell ugrálni, vagy átúszni a hirtelen mélyedésekkel tarkított szakaszt. A szeptember közepén a nyarat lezáró esők már megteremtik azt az állapotot. Technikai eszközök áthozása a hasadékon gyakorlatilag lehetetlen, s még akkor nem is beszélünk a szurdok bármely bejáratának katonai lezárásáról amit a terep mindkét oldalon lehetővé tesz.⁴

A Köves-bércet katonai szempontból legfeljebb megkerülni érdemes, áttörni azon nem. Megkerülni északkeletről az egyszerűbb, a Köves-bérc szélső masszívumát jelentő Dobogó oldalában. Itt két lehetőség is kínálkozik. Át lehet kelni a Turi-patak által Tordatúr (Tureni) - Koppánd (Copăceni) között kivájt Turi-hasadékra, ami jellegét tekintve hasonló a Tordai-hasadékhoz, csak a határoló sziklafalak magassága alacsonyabb. Közlekedni benne azonban csupán kisebb gyalogos csoportok tudnak, azok is csak könnyített felszereléssel, ugyanis van olyan része (a Malom-barlangtól a Kuttyák sziklájáig), ahol a lekeskenyedő szurdok teljes szélességét a köves-zuhogós patak tölti ki, illetve a Nagyoldal-falnál még meredek sziklát is kell mászni. Nagyobb számú járművel is át lehet azonban haladni a Turi-hasadék délnyugati szegélyét alkotó sziklák és a Dobogó közötti 550 m magasságban fekvő nyeregben, ahol épített út húzódik. Az átkelést itt a nyereg műszaki megerősítése vagy rombolása, illetve a szegélyező lejtők csapatokkal való megszállása akadályozhatja meg.⁵

A Köves-bérc délnyugatról történő megkerülésére ugyancsak két lehetőség kínálkozik. Egyrészt az Aranyos völgyéből be lehet hatolni a Jára-patak völgyébe, de ez ugyanazokat a problémákat veti fel, mint a Dobogó alatti, 550 méteren lévő nyereg leküzdése. Kísérletet lehet tenni a Köves-bérc és az Aranyos völgye közötti középhegység-jellegű Cigány-hegy, Fehérmész-hegy vagy Borostyánkő-hegy megmászására is. Itt viszont a támadó olyan helyzetben találhatja magát, mintha Pásztó felől akarna feljutni a Galya-tetőre, miközben a védők az erdők által jól rejtett védőállásokat foglaltak a hegy lejtőin.⁶

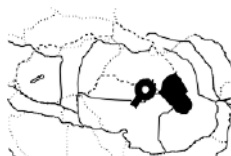
A későbbiekben látni fogjuk, hogy a Köves-bérc áttörésére vagy közvetlen megkerülésére egyik oldalról sem tettek kísérletet a szovjet és román csapatok, noha megfelelő felszereléssel és kiképzettséggel is rendelkező seregetest is volt közöttük (a 2. román hegyihadosztály). Szeptember utolsó harmadában a Jára-patak völgye felől hatoltak be a Köves-bérc mögé (északnyugati oldalára), aminek következtében a hegyvonulat és az Aranyos közötti védőállásokat a magyar csapatok azonnal ki is irtették.

Torda város a Turi- vagy Rákos-patak, az északról az Új-tordai völgyön át érkező Ajtony-patak és az északkelet felől folyó Sós-patak összefolyásánál, illetve ezek Aranyosba való betorkollásánál, egy kiszélesedő völgyben fekszik. Akkor délről az Aranyos határolta, csak a vasúti pályaudvar esett a folyó jobbpartjára. A várost három oldalról hegyek határolják, dél-

nyugatról a Dobogó itt még lankás nyúlványai, északról és keletről a Mezőség fennsíkjának szélei. A város és a határoló hegyek közötti magasságkülönbség csupán 50-60 m (Torda 338-343 m tengerszint feletti magasságban fekszik). Ez katonai értelemben három oldalról nyitottá teszi a várost. Nem úgy délről: az Aranyos éppen a városnál ír le egy több mint 90°-os jobbkanyarulatot, beérkezvén a Keresztesmezőre, amitől meglehetősen szétterül. Balpartján, tehát északon hegyek vannak, jobbpartja laposabb. A balpart műszakilag kiválóan megerősíthető, így a folyón átkelve Torda bevétele korántsem egyszerű feladat. Mint látni fogjuk a későbbiekben, nem is sikerült, noha a szovjet-román csapatok több kísérletet tettek rá.⁷

Az Aranyos két partján Tordától délen az aranyosgyéresi kanyarulatig, illetve Aranyoslónáig (Luna), északon a Vaskapuig és a Péterlaka-völgyig a Keresztesmező terül el. Majdnem teljesen sík, gyakorlatilag az Aranyos árterülete. Tekintettel arra, hogy a folyó éppen Tordánál lép ki a hegyek közül, szélesedik ki s lassul le, öntésterülete itt a legszélesebb. Keletnyugati kiterjedése 7-10 km, észak-déli 5-7 km. Keletnyugati irányban az Aranyos harmadolja (a Keresztesmező nagyobb része délre esik a folyótól), attól délre Tordától Aranyosgyéresig egy vasútvonal szeli ketté. Ennek kelet-nyugati töltése alkalmas ideiglenes védőállások (reteszállások) kiépítésére. A lapály keleti irányban kissé lejt, átlagos tengerszint feletti magassága Tordánál 330-340 m, Aranyosgyéresnél 300 m. Ugyancsak lejt észak felé, délnyugati szélén 350 m magas. Az Aranyos Tordánál 310 m, Aranyosgyéresnél 300 m tengerszint feletti magasságban folyik.

Északról a Mezőség 440-450 m magas, zömkel kopár hegyei (dombjai) határolják, amelyek általában szabálytalan alaprajzúak. Igen nagy szerepet kaptak a tordai csatában, a magyar védelem megszervezésében. Több kisebb és két hosszabb völgy hatol be közéjük. Tordától északkelet felé emelkedik a Sós-völgy, amely 5 km után a Karácsony-völgyben végződik. A másik hosszú völgy a Péterlaka-völgy. A már említett vasútvonal Aranyosgyérestől északra átvél az Aranyoson, majd északnyugati irányban, fordulva a Péterlaka-völgyön át eléri a 457 m magas Vaskapu-hegy keleti oldalán lévő, 340 méteren átvezető Vaskapu-szorost, ahol bevált a Mezőség hegyei közé. A Péterlaka-völgy a Vaskapunál véget ér ugye, de a Vaskapu-hegy nyugati szomszédja a 455 m magas Tilalmas-hegy, amelynek déli lejtőinél a Karácsony-völgyet találjuk. A két hosszanti völgy, a Sós és a Péterlaka ilyenformán összekapcsolódik, mintegy kupolaszerűen lezárva a Keresztesmezőt északról határoló dombokat. Miután a Sós-völgynek északnyugati, a Péterlaka-völgynek északkeleti, a Karácsony-völgynek pedig északi oldalán magasabbak a domborzati elemek, a tordai csata súlyát viselő 25. gyaloghadosztály igen jó természetes reteszállásra támaszkodhatott védelmi harcában. Mint

látni fogjuk, szeptember 22-én és október 7-én támaszkodott is.⁸

A Péterlaka-völgytől lefelé az Aranyos balpartja mentén északnyugat-délkelet irányú dombgerinc húzódik egészen a Maros árteréig. Aranyosgyérestől északra, ahol a Péterlaka-völgy véget ér, s a benne futó Péterlaka-patak a vasúti hídnál az Aranyosba torkollik, a dombváll, ami addig a patak völgytől délnyugatra a Keresztesmezőt szegélyezte, eléri az Aranyos balpartját. Aranyosegerbegyig, ami kb. 2 km távolságra fekszik innen, közvetlenül a folyó északkeleti partján fut tovább délkeletnek. Tulajdonképpen az Aranyost, amely Tordánál kilépve a magasabb hegyekből keletnek folyik, ez a dombváll fordítja délkeletnek.

Aranyosegerbegy az Aranyosba merőlegesen befolyó két patak, a Csáni és a Horgasalji összefolyása által kivált 1,5 km hosszú, 0,7-0,9 km széles völgyben fekszik. A Csáni-patak délről érkezik a Széles-völgybe, a Horgasalji északkeletről a Boldóc-völgybe. Mindkét völgy alkalmas páncélosok behatolására is, oldalaik viszont reteszállások kiépítésére, keresztirányú flókvölgyeik ellenlökések indítására.

Aranyosegerbegytől tovább lefelé délkeletnek a dombváll 1-2 km távolságban fut a folyótól, közte zombékos árterülettel. A dombgerinc mögött található Mezőőrke (Urca), attól délkeletre 4,5 km-re Gerendkeresztúr (Luncani). Hadrévnél (Hädăreni) a dombváll keletnek fordul és lankásabbá válik, attól délre már a Maros ártere, illetve az Aranyos torkolata következik. A dombgerinc maga a Péterlaka-völgytől Hadrévig olyan geológiai felépítésű (400-500 m széles alapon 150-170 méteres szintemelkedés, mindez 10 km hosszúságban a folyóparton), hogy azt megmászni és áttérni csak igen komoly előkészítés után lehet. A folyópart és a mögötte húzódó dombváll műszakilag megerősítve olyan akadály jelentett a román csapatok előtt, amit inkább nem támadtak, erőiket a Keresztes-mező északi oldalára koncentrálták (lásd a II/2. fejezetben a 6. román hadtest asszimmetrikus hadrendjét).⁹

Délről a Keresztesmező az 518 m magas Létom-hegyig, illetve az annak keleti lejtőin szétterült Harasztos községig (Călărași) tart. Eddig a hegyig a tordai csata harcai már nem terjedtek ki, amennyiben nem értjük ide a 2. magyar hadsereg szeptember 8.-ig elért előnyomulását, s 8.-át követő visszavonulását az Aranyos-Maros vonalára (ez ugyanis kiterjedt egészen a Marosig, sőt Marosújvártól (Ocna Mureș) keletre az azon túl fekvő területekre is. Szerepe ellenben volt a csatában, mivel északi oldaláról a teljes csatátér átlátható. A román csapatok nem egy figyelőt (parancsnokit és tüzéségit) telepítettek is ide. A szeptember második felétől egyre párasabb levegő és az egyre gyakrabban megjelenő hajnali köd azonban korlátozták a román figyelők lehetőségeit.¹⁰

Nyugatról és északnyugatról a Kövesmezőt a hegyekből kilépő Aranyos, illetve az afölött lévő Tordai-hasadék határolja. Az összeépült Alsó- és

Felsőszentmihálynál (a két község egyesítve Szentmihályfalva, Sânmihaiu de Jos és -Sus, de már a korabeli térképeken előfordul a mai Mihai Viteazul néven is) a lapály nyugati sarka már összeszűkül. Délről a Bágyoni-hegy áll kicsit északabba nyugati szomszédjánál, a Létom-hegynél, északnyugatról a kelet-északkelet irányban folyó Aranyos szűkíti egyre-összebb, hogy Sinfalvánál és Várfalvánál véget érjen a Rákospataknál (nem azonos a Tordánál a folyóba torkolló Rákospatakkal).¹¹

Utaltunk már az időjárás adta lehetőségekre, illetve okozta korlátokra. Konkrétan 1944-ben a nyár sokáig tartott. A Dél-Ukraina Hadseregcsoport hadnaplójának tanúsága szerint, amelyben az időjárás adatokat a napjelentések második pontjának utolsó tételeként rendszeresen vezették, szeptember első dekádjában kifejezetten nyári idő volt, a 30 fokot közelítő napi csúcshőmérsékletekkel. 11.-éről 12.-ére aztán az időjárás gyökeres változáson ment át, beköszöntött az ősz. 11.-én még 27 fokot mértek és napos időt jegyeztek fel, 12.-én már csak 20 fok volt a maximális hőmérséklet és megjelentek a ködök is.¹² Az időjárás-változásról tanúskodnak a 25. gyaloghadosztály hadműveleti naplójának bejegyzései is.

Jegyzet az 1. Függelékhez

1. Ideiglenes országleírás. Hadműveleti segédlet. Keleti rész; Keleti rész hadászati méltatása (HL VKF iratanyaga 157. doboz, számműküli iratok 1934. I. osztály, 186-192. fsz.; a továbbiakban **Országleírás**), 4-5. p.; **Az Osztrák-Magyar Monarchia frásban és képbén - XX. Magyarország - VII.** (szerk. BALLAGI Aladár, LÖCZY Lajos, MÁRKI Sándor, M. kir. Államnyomda kiadás, Budapest, 1901); a továbbiakban **Monarchia**, **Torda-Aranyosmegye**. szerk. TÉGLÁS István 193-194., 215-217. p.; Erdély (FODOR András - KOVÁCS Zsolt - Élet és Tudomány, Budapest, 1991, M 1:500000; a továbbiakban **Térkép-1**); Torda-Aranyos vármegye térképe (Magyar Földrajzi Intézet, Budapest, 1904, M 1:510000; a továbbiakban **Térkép-2**); Katonai térkép (M. kir. Térképészeti Intézet, Budapest, 1943, M 1:50000; a továbbiakban **Térkép-3**) 5372/Ny számú szelvény; Katonai térkép, Reichswehrkartographieinstitut, Berlin, 1940, M 1:100000; a továbbiakban **Térkép-4**) 3065 számú szelvény; Katonai térkép (K.u.K. Militärgeographische Institut, Bécs, 1915, M 1:200000; a továbbiakban **Térkép-5**) 42 46' számú szelvény

2. **Országleírás** 5-6. p.; Katonai térkép (MN Térképészeti Intézet, Budapest, 1966, M 1:200000); a továbbiakban **Térkép-6**) L-43-XVIII számú szelvény; a szelvény szelén katonaföldrajzi leírás található; VIDOS 34. p.

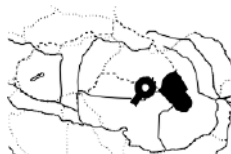
3. **Országleírás** 3. p.; **Monarchia** 212-215. p.; **Térkép-2**, **Térkép-3** 5371/K, 5371/Ny számú szelvény; **Térkép-5** 41'46' számú szelvény; **Térkép-6** L-34-XVIII számú szelvény

4. **Monarchia** 214-215. p.; ORBÁN Balázs: **Torda város és környéke - I.** (Európa, Budapest, 1986; a továbbiakban ORBÁN) 9-14. p.; ORBÁN-II. 323-328, 332, 349-351. p.; **Térkép-3** 5371/K számú szelvény

5. **Uo.** I. 4. jegyzet; ORBÁN-II. 394, 398-399. p.

6. **Térkép-3** 5371/K számú szelvény

7. ORBÁN-I. 10-11. p.; ORBÁN-II. 160. p.; **Térkép-3** 5371/K számú szelvény; Megjegyzendő, hogy a Turi-patak Rákospatak néven is előfordul ORBÁN Balázsnál, illetve a **Monarchia** vonatkozó fejezetében. Az ORBÁN-II. 401/402. oldalán található egy bekezdés ugyanazon földrajzi hely bemutatásánál a patakot mindkét névén említi. Az általunk használt térképeken a Rákospatak elnevezés nem található. A patak legalsó folyása, már bent, Torda város területén, a Varga-patak nevet viseli (ORBÁN-II. 59. p.); a továbbiakban a korabeli katonai térképek névrájzában szereplő Turi-patak megnevezést alkalmazzuk. Ugyancsak megjegyzendő, hogy vala-

mennyi forrás a Kövesmező nevét így, egybefrottan, kötőjel nélkül használja.

8. ORBÁN-I. 10-13. p.; ORBÁN-II. 173. p.; **Monarchia** 210-212. p.; **Térkép-3** 5371/K és 5372/Ny számú szelvény

9. ORBÁN-II. 174-175. p.; **Monarchia** 210-212. p.; **Térkép-6** L-43-XVIII számú szelvény; ESZE 33. p.

10. **Monarchia** 210-212. p.; **AR** 80-81. p.; **Térkép-6** L-43-XVIII számú szelvény;

11. ORBÁN-II. 174. p.; **Térkép-3** 5371/K számú szelvény

12. **KTB** 895., tekeres 7208515., 7208521. felvétel

A Székelyföld kiürítése

(Függelék 2.)

A Székelyföld kiürítésének kérdése először szeptember 1-jén merült fel, oly módon, hogy a hadihelyzet további rosszabbodásának veszélye miatt a Kárpát-medence délkeleti csücskében ki kell építeni az ún. Maros-állást (Maros-Stellung). Marosvásárhely–Szászrégen–Marosoroszfalu–Kelemen-hegység vonalában jelölték ki, egyelőre általában. A kiépítéssel a kelet-magyarországi hadművelési terület addigi parancsnokát (bisherige Befehlshaber des Op. Geb. Ostungarn) jelölték ki.

Emil ZELLNER altábornagynak, aki a német megszállás óta, 1944. március 20-tól töltötte be ezt a beosztást, és mindezeidig Debrecenben székelt, törzsét át kellett alakítania egy olyan törzssé, amely irányítja a Maros-állás kiépítését, szervezi az ahhoz szükséges munkaerőt és anyagot, gondoskodik annak megszállásáról, a hadseregcsoportharcoló alakulatai visszavonulásának fedezésére, etc. A megalakítandó Erkundungsstab ZELLNER belépett a Dél Hadseregcsoportharcoló parancsnokságának alárendeltségébe. Az erre vonatkozó intézkedés még 1-jén kiment a 6. és 8. hadseregsparancsnok-ság, valamint ZELLNER tábornok felé.¹

Az Erkundungsstab ZELLNER szerepét három héten át töltötte be. Feladatát szeptember 22-én a FISCHER-törzs vette át (Stab General Fischer). FRIESSNER erre vonatkozó intézkedését távirati úton 21-én este továbbították ZELLNER és FISCHER tábornokokhoz, a 6. és 8. hadsereg parancsnokságához és a hadseregcsoportharcoló hadművelési területének parancsnokához.²

Adolf FISCHER vezérőrnagy 1944. szeptember 1. óta a Bánságban megszervezett Kampfgruppe Südost parancsnoka volt.

Szeptember 2-án a hadseregcsoporthoz egy olyan hadművelési utasítás (Weisung) érkezett az OKH hadművelési osztályától, amely adott esetben lehetőséget biztosított a Székelyföld kiürítésére. A távirat azt tartalmazta, hogy függetlenül az összeköttetés megszüntetésétől az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporthoz, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz centruma visszavonható a Kolozsvár–MACKENSEN-hágó általános vonalra abban az esetben, ha a Déli-Kárpátok átjáróinak birtokbavételére indítandó támadás sikertelen marad. Kolozsvár

vártól nyugatra a magyar-román határ vonalát ebben az esetben is tartani kellett.³

Az OKH ezzel az elvi, de feltételekhez kötött engedéllyel előrelátóan azt kívánta megelőzni, hogy az ún. székely zsákbán harcoló német-magyar csapatok bekerítésbe kerüljenek. Azt a veszélyt ismerték fel, hogy ha a 40. szovjet hadsereg a kosnai-nyakon át, Vatra Dornei felől mélyen betör délnyugati, illetve a 4. román hadsereg Marosvásárhely térségében északkeleti irányba, akkor a IX. magyar, LVII. német páncéloshadtest, valamint a német Gruppe Siebenbürgen gyors visszavonására a Székelyföldről nem sok esély marad, azok ott katlanban rekedhetnek. Abban a szűkületben, amely elválasztotta egymástól a Székelyföldet a szűk értelemben vett Észak-Erdélytől, az Erdély belsejében meghúzott magyar-román határtól a Kárpátokban lévő történelmi magyar-román határig légvonalba alig 100 km volt a távolság. A Dél Hadseregcsoporthoz nem volt számottevő tartaléka, ennek következtében egy ilyen kétoldali betörés esetén nem lett volna mivel elreteszni a betört erőket, azok két-három nap alatt találgathattak volna az arcvonalban harcoló magyar-német seregtestek hátában.

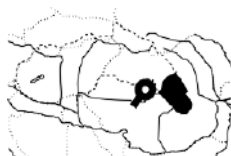
A visszavonulás megkezdésének esetére az Észak-Ukrajna és a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz közötti sávhatárt Dorohoi (Csernovicstól délkeletre 50 km-re) – Máramarossziget vonalában jelölték ki, mindkét helység a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz tartozott.⁴

Szeptember 5-én Szovjátán, a hadseregcsoportharcoló törzsszállásán a hadseregcsoportharcoló vezérkari főnök tanácskozott a 6. és 8. német hadsereg vezérkari főnökével arról, hogy milyen körülmények között és milyen módon kell kiüríteni a Székelyföldet.⁵

Igaz, ezen a napon indult meg a 2. magyar hadsereg dél-erdélyi támadása, de ez volt az a nap, amikor a Békás-szoros felől is elérték a szovjet csapatok a székely medencéket. Ezzel immár három helyen is kiléptek a magas hegyek közül: az Ojtozi-szoros és az Úz-Csobányos völgyei után a Székelyföld északi részén is. Ez pedig előrevetítette a fent vázolt átkarolás lehetőségét, Brassó körzete ellen ugyanis végül nem indult német vagy magyar támadás.

A tanácskozásra nem hívták meg a 2. magyar hadsereg vezérkari főnökét. Ennek két oka lehetett: egyrészt GROLMAN nem akarta elvonni az éppen aznap induló támadás napján annak a hadseregnek a vezérkari főnökét, amelyre a támadás súlya hárul, másrészt előre sejtette, hogy a magyar vezérkari főnök nem csupán hadművelési-szükségességi oldalról közelíti meg a kérdést, hanem érzelmiről is, s tiltakozni fog a tervezett kiürítés ellen.

Szeptember 5-én éjfél előtt a 6. német hadsereg vezérkari főnöke aziránt érdeklődött GROLMAN-tól, hogy a Székelyföld kiürítése megkezdődik-e másnap. A maga részéről, amennyiben a terminus másnap volt, javasolta annak 24 órával való elhalasztását. Arra hivatkozott, s ebben minden valószínűség szerint

igaza volt, hogy a kiűrtés megkezdése abban a pillanatban, amikor a magyar csapatok éppen támadásba lendültek, igen rossz hatással volna Magyarországra. Ezen táviratból közvetett úton kiderül, hogy a napközben tartott értekezleten még nem született döntés a kiűrtés megkezdésének időpontjáról.⁶

Hasonló tartalmú telefonbeszélgetést folytatott le a hadseregcsoport vezérkari főnökével a 8. német hadsereg parancsnoka is. Ő arra hívta fel GROLMAN figyelmét, hogy tekintettel a kérdés politikai vonatkozásaira, nem szabad addig megkezdeni a Székelyföld kiűrtését, amíg nem egyeztettek Budapessel (sic!).⁷

Azt azért látnunk kell: a német tábornokokat nem magyarbarátságuk vezérelte. Friss volt bennük a romániai élmény, s nem kívánták azt még egyszer átélni. Ezért hivatkoztak a magyar érdekekre és érzékenységre.

A tervezett kiűrtés térképe mindenesetre szeptember 5-én már elkészült. A hadseregcsoport napjelentéseinek mellékleteihez csatolt 1:300000 méretarányú térkép tartalmazta a Maros-állásig tartó visszavonulás közbeeső visszavonulási útemeinek terepszakaszait is.⁸

Szeptember 6-án GROLMAN telefonon rákérdezett GREIFFENBERG-re, hogy beszélt-e már a magyar vezetéssel a Székelyföld kiűrtéséről. Emlékezett, hogy GUDERIAN korábban már megadta az engedélyt a visszavonulásra. A német anyagban nincs arra vonatkozó utalás, hogy GREIFFENBERG mit válaszolt GROLMANNAK. Negyed órával később a 6. hadsereg vezérkari főnöke hívta GROLMAN-t, s jelezte neki, hogy a hadihelyzet alakulása folytán, függetlenül előző esti kijelentéseitől, legkésőbb másnap este meg kell kezdeni az elszakadást a szovjet csapatoktól. Később este a 6. hadsereg vezérkari főnöke még egyszer hívta GROLMAN-t, s a Brassó térségében felderített szovjet csapatösszevonásokra hivatkozva ismételtlen kérte a hadseregcsoport vezérkari főnökét a visszavonulási parancs kiadására.⁹

6-án este tízkor FRIESSNER táviratban jelentette a kialakult helyzetet GUDERIAN-nak. Egy nappal a 2. magyar hadsereg támadásának megindulása után, még annak tényerő szakaszában kételyeinek adott hangot, hogy a 2. hadsereg aligha éri el a Vöröstoronyiszorosot. Indokként nem a román ellenállást, hanem a 6. szovjet gárda harcoksihadsereg megjelenését jelölte meg. Ezt követően rátért arra, hogy feltétlen szükséges a magyarországi arcvonal megrövidítése, vagyis a Székelyföld kiűrtése. FRIESSNER arra hivatkozott, hogy amennyiben ez nem történik meg, a hadseregcsoportnak nem lesz elég ereje a nyugati irányban előretörő szovjet csapatok feltartóztatására, azok betörhetnek Szerbiába, sőt akár Budapestig is eljuthatnak. Ez utóbbit pedig FRIESSNER szerint a magyar vezetés igazán elfogadhatná, mint a Székelyföld kiűrtésének indokát. GUDERIAN egyetértett FRIESSNER érvelésével.¹⁰

Szeptember 6-án éjfélkor GROLMAN táviratban hatalmazta fel a 6. német hadsereg parancsnokát a

visszavonulás megkezdésére, jelezve neki, hogy ezt GREIFFENBERGgel egyetértésben teszi.¹¹

Másnap délelőtt FRIESSNER személyesen látogatott a 6. német hadsereg parancsnokához, megbeszélte vele az elszakadó mozdulatok (Absetzbewegungen) megkezdését.¹²

Szeptember 7-én a 6., 8. német és 2. magyar hadsereg megkapta a visszavonulás aznapi megkezdésére a Maros – Árpád vonalra. Ez alapvetően a két német hadsereget érintette, a magyar hadsereg számára még más harcfeladatot szabtak meg, ezt bővebben a fő anyagban mutattuk be. A 7-én reggel elfoglalt helyzet és a Maros-vonal között három közbeeső állást, az A-, B- és C-vonalat határozták meg.¹³

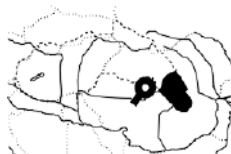
17 órakor az OKH 1. vezérkari tisztje telefonon jelezte a hadseregcsoport törzsnének, hogy HITLER megtiltotta a visszavonulást. Az elszakadás a szovjet csapatoktól azonban ekkorra már megindult. GROLMAN 10 perccel később ismét beszélt az OKH 1. vezérkari tisztjével, s pontosítani tudta, hogy nem kategorikus tilalomról van szó, hanem arról, hogy amint HITLERnek tudomására jutott a székelyföldi visszavonulás megkezdése az A-vonalra, kijelentette, hogy a további visszavonulás (zum weiteren Absetzen) engedélyezését magának tartja fenn.¹⁴

A megkezdett kiűrtés folytatódhatott, mind GROLMAN, mind FRIESSNER szívéről óriási kő esett le. GROLMAN megjegyezte, immár csak az OKH 1. vezérkari tisztjének, hogy a megkezdett visszavonulás aligha állítható meg a közbeeső terepszakaszokon, mire az reményét fejezte ki a Führer engedélye iránt, ezzel kifejezte egyetértését a Székelyföld kiűrtésének szükségességéről. 17.25-kor mindenesetre GROLMAN értesítette a 6. hadsereg vezérkari főnökét HITLER döntéséről. Este 21.40-kor GROLMAN telefonon beszélt GUDERIAN-nal, jelentette neki, hogy a visszavonulás az A-vonalra tervszerűen folyik, s hogy a következő éjszaka kénytelenek lesznek azt végrehajtani a B-vonalra is.¹⁵

Hasonlóan megnyugtatóan hatott GROLMAN-ra, hogy 8-án este GREIFFENBERG közölte vele: a magyar vezetés belenyugodott a Székelyföld kiűrtésébe. ("Mit der Zurücknahme der Front auf die Maros-Stellung habe man sich in Budapest bereits abgefunden.")¹⁶

Szeptember 7-én estig a 6. német hadsereg visszavonult az A-vonalra. Ennek centruma szerepel a hadseregcsoport 8-i napjelentésében: az Olt mentén, Sepsiszentgyörgytől északra Zalán (Zálan) – Sepsibodok (Bodoc).¹⁷

Az A-vonal (A-Linie) jobbszárnyán a LXXII. hadtest Nagyajtág (Aita Mare) vonult vissza, pontosabban az ott az Oltba ömlő Ajta-patak vonaláig. A bal-szárnyon az LVII. páncéloshadtest Csernátónig (Cernat) és attól keletre a Feketeügy jobb- (északi) partjáig vette vissza arcvonalát. Utóbbi kettő az OKH titkos napjelentéséből derül ki. A német csapatok ezzel

feladták majdnem a teljes Sepsiszéket, beleértve a Baróti-hegység déli felét.¹⁸

8-án késő délutántól a 6. német hadsereg folytatta visszavonulását a B-vonalra. Ez a hadseregcsoport napjelentése szerint Barót (Baraolt)–Csíkszentsimon (Sínsimon)–Csíkménaság (Armăşeni) vonalában húzódott. Ezzel 9-ére kiürítésre került Miklósvárszék, a Baróti-hegység északi fele, a Bodoki-hegység (mindkét hegység a székely medencék térségében), Kézdiszék, beleértve az Ojtozi-szoros nyugati kijáratának térségét, és Kászonszék is.¹⁹

9-én a B-vonalra történő visszavonulás közben komolyabb harctevékenységre került sor az elszakadni igyekvő német és az azok nyomában haladó román csapatok között a LXXII. hadtest arcvonalán Barótnál, az Olt völgyében Málnásnál; az LVII. páncéloshadtest arcvonalán a Sepsiszéket Kézdiszékkel összekötő úton Felsőcsernánthánál, a német és a szovjet csapatok között a Kézdivásárhelytől az Olt völgyébe átvezető úton lévő Torjánál, illetve a Kézdiszékbeli Csíkba átvezető út mentén található Kászonimpennél és Kászonújfalunál. A visszavonulás ezek ellenére általában tervszerűen zajlott.²⁰

A LXXII. hadtest visszavonulásának megkezdésekor a Sepsiszentgyörgytől délre az Olt vonalán álló román hegyihadosztály két hadosztálya mozgásba lendült északi irányban. 8-án este az 1. hegyihadosztály bevonult Sepsiszentgyörgyre, a 3. kiképző gyaloghadosztály elérte a Bölönnél az Oltba ömlő Bölön-patak vonalát. 9-én az 1. hegyihadosztály élei az Olt völgyében érték Málnást, ahol aznap a harcokba bekapcsolódtak a 27. szovjet hadsereg 33. lövészhadtestének alárendeltségében lévő Tudor VLADIMIRESCU önkéntes hadosztály részei. A 3. kiképző gyaloghadosztály Barótig jutott előre. Az itt az Oltba ömlő Baróti-patak vonalán előrenyomulásuk három napra elakadt, bár másnap a patak vonalára az Olt völgyéből átirányított 1. hegyihadosztály is felzárkózott. 10-én az Olt észak-déli völgyét teljes egészében a 33. szovjet lövészhadtest vette át, a Tudor VLADIMIRESCU hadosztály mellett harcba lépett a 202. szovjet lövészadosztály is.²¹

A magyarok hamarabb kezdték meg a Székelyföld kiürítését, mint a németek. Igaz, nem a hadsereg, hanem a polgári szféra. A MÁV már szeptember 3-án kiürítette az Olt-völgyében futó Csíkszereda-Brassó vasútvonalat Sepsibodoktól délre, beleértve Sepsiszentgyörgy pályaudvarát. Az csupán érdekesség, de mindenesetre érdekes véletlen, hogy éppen Sepsibodokig kezdtek meg a vonal kiürítését. (Az A-vonal e községnél keresztezte az Olt völgyét.)²²

Két nappal később a Sepsiszentgyörgy-Bereck vasútvonalon megkezdődtek a német csapatok által végrehajtott, s 1945. áprilisáig tartó rongálások.²³

8-án délből GROLMAN telefonkapcsolatba lépett az OKH hadműveleti osztályának vezetőjével, s megkísérelte kieszközölni, hogy a visszavonulás (másnap) folytatódhasson a C-vonalra. Válaszként BONIN

vezérkari ezredestől megtudta, hogy a Führer még a B-vonalra való, már megkezdett hátramozgást sem hagyta jóvá. Délután BONIN kereste meg telefonon GROLMANt, s közölte vele, hogy a további visszavonulásra nincs lehetőség. Azt is közölte GROLMANnal, hogy GUDERIAN sem örült HITLER elhatározásának ("... der Chef d. Gen. St. des Heeres sei über die Entscheidung des Führers nicht erfreut.")²⁴

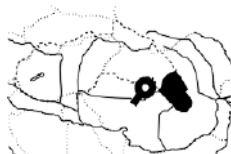
GROLMANt nemcsak BONIN (pontosabban HITLER) lepte meg, de VERESKE is, aki telefonon éppen afeletti értetlenségének adott hangot, hogy a német arcvonalrövidítés miért nem folytatódik. A magyar hadseregpáncsnok azt várta a német visszavonulástól, hogy a felszabaduló német csapatok egy részét a 2. magyar hadsereg arcvonalára irányítják át.²⁵

GROLMAN ezt követően a 6. német hadsereg vezérkari főnökével lépett kapcsolatba, akivel közölte a Führer elhatározását. GAEDCKE vezérőrnagy jelentette GROLMANnak, hogy csapatai éppen meg akarták kezdeni a visszavonulást, de jelenleg (17.50-kor beszéltek egymással) még az A-vonalon állnak. GROLMAN azt javasolta GAEDCKEKnek, hogy az A-vonal főbb pontjait tartsák továbbra is megszállva, de a 6. hadsereg általában kezdje meg a hátramozgást a tervek szerint a B-vonal irányába.²⁶

GROLMAN este ismét kapcsolatba lépett az OKH-val, s arra való hivatkozása, hogy a rohamlövegeket és légvédelmi ágyúkat a 2. magyar hadsereg megerősítése céljából már kivonták, megkísérelte az engedélyt kicsikarni a B-vonalra történő visszavonulásra, sőt azonnal tovább a C-vonalra is. Jelezte, hogy természetesen végrehajtja a Führerbefehlet, de az több harccsoport elvesztését vonhatja maga után. WENCK altábornagy, akivel ekkor beszélt, s aki az aznap felállított, Magyarország megtartásáért felelős vezetési törzs főnöke (Chef der Führungsgruppe im Gen. St. d. Heeres) volt, kifejtette, hogy katonailag GROLMANnak teljes mértékben igaza van, de a kérdést politikai oldalról vizsgálva respektálniuk kell a magyar kormány véleményét, amely nagy jelentőséget tulajdonít a Székelyföld tartásának. Azt is meghagyta GROLMANnak, hogy amennyiben mégis elkerülhetetlenné válik a további visszavonulás, akkor FRIESSNER annak megkezdése előtt maga hívja fel őt.²⁷

GROLMAN nem sokkal később GREIFFENBERG hivatalát hívta fel, ahol annak vezérkari főnökét találta meg. Kifejtette, hogy respektálja a magyar kormány politikai véleményét a Székelyföld megtartására vonatkozóan, de katonai szempontból Magyarország megtartására nincs más esély, csak ha azonnal visszavonulnak a C-vonalra, mivel így erők szabadulnak fel az ország belső területeit fenyegető szovjet páncélos ékek feltartóztatására.²⁸

FRIESSNER 20.05-kor hívta fel GUDERIANt. Hangsúlyozta a C-vonalra történő visszavonulás fontosságát, kiemelve, hogy mind az A-, mind a B-, mind a C-vonal csupán közbeeső állás a Maros-állás előtt, s hogy közülük legfeljebb a C-vonal hosszabb

idejű tartására lát lehetőséget. Azt is csak addig, ameddig a szovjet csapatok nem indítanak nagyobb erejű támadást. Hivatkozott VERESS vezérezredesnek a visszavonulást a Maros-vonalig szükségesnek tartó álláspontjára is. Jelezte GUDERIANnak, hogy amennyiben tartják magukat a Führerbefehlhez, akkor a hadseregcsoport utolsó erői is elveszhetnek. GUDERIAN megígérte, hogy közbenjár HITLERnél az engedély kieszikölésére, s jelezte, maga is reméli annak megkapását, de kérte FRIESSNERT, addig ne kezdje meg a visszavonulást az A-vonalról. FRIESSNER ezt tudomásul vette, de hozzátette, nem garantálja az A-vonal tartását, ha azt szovjet támadás éri.²⁹

Este 11-kor a 6. hadsereg vezérkari főnöke jelentette GROLMANnak, hogy az LVII. páncéloshadtestnek csupán egy csoportja maradt az A-vonalban, a másik kettő hátramozgásban van a B-vonal felé. A LXXII. hadtest arcvonalán egy Szovjetunióban alakított román önkéntes hadosztály (nyilván a Tudor VLADIMIRESCU hadosztályról volt szó) délben indított támadásával mély betörést ért el, s hogy ennek elreteszelésére az A-vonalban nincs sok esély.³⁰

A helyzetet az oldotta meg, hogy éjjel után (9-én 0.40-kor) távirat érkezett a hadseregcsoport parancsnokságára HITLER engedélyével a B-vonalra történő visszavonulásra.³¹

9-én délben, miközben zajlott a visszavonulás a B-vonalra, a hadseregcsoport 5. hadművelési tisztje GROLMAN nevében jelentést tett az elszakadó mozgás ("Absetzbewegung") állásáról, egyben jelezte, hogy szükséges azt tovább, a C-vonalra folytatni ("durch Zurückgehen auf die C-Linie fortgesetzt werden muss."). Az OKH hadművelési osztályának vezetője, BONIN ezredes késő délután emlékeztette GROLMANT, hogy a folytatáshoz elengedhetetlen a Führer engedélye. A Führer hozzájárulásának pedig az a feltétele, hogy magyar részről ne merüljenek fel kételyek.³²

8-án este a hadseregcsoport parancsnoksága, az Észak-Ukrajna Hadseregcsoporttal történt hosszas egyeztetést követően megadta a 8. német hadsereg balszárnyán harcoló XVII. hadtestnek az engedélyt az Árpád-vonalba történő visszavonulásra. Ezzel a hadseregcsoport feladta (volna) az utolsó, még kezén levő román területet, Vatra Dornei körzetét. Az arcvonal visszavételét másnap kellett megkezdeni.³³

Az már csupán érdekesség, hogy 8-án Vatra Dornei-től keletre a XVII. német hadtest kötelékébe tartozó magyar csapatok még támadó harctevékenységet folytattak, német nehézfegyverek támogatásával ellenlökést hajtottak végre Cruceánál, a Beszerce völgyében 35 km-re a magyar határtól.³⁴

Másnap az OKH vezetési törzsenek főnöke pontosította az előző nap megadott engedélyt: a visszavonulás általában engedélyezett, de nem vonatkozik a Vatra Dornei térségére, az ott elhelyezkedő mangán-

érc-mezőt továbbra is minden körülmények között tartani kell.³⁵

FRIESSNER, miután tisztában volt a Székelyföld megtartásának vagy kiürítésének politikai jelentőségével, szeptember 9-én 1. hadművelési tisztjének kíséretében Budapestre repült. Emlékirataiban azt írja, első és egyetlen látogatását HORTHYNál az tetteszükségessé, hogy HITLER minden esetben a magyar politikai érdekek figyelembe vételére hivatkozva makacskodott az egyes visszavonulási ütemek engedélyezésével, s hogy ő, mint hadseregcsoportparancsnok, s a hadműveletek irányítója, a magyar politikai és katonai vezetés meggyőzésén keresztül kívánta elérni a Führer álláspontjának megváltoztatását.³⁶

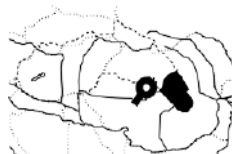
Ez így hihető, ha kihangsúlyozzuk HITLER meggyőzésének szándékát. Ez az, ami FRIESSNERT valójában érdekelt, nem a magyar politikai érdekek. A későbbi történészek bizonyítják, hogy mind FRIESSNER, mind más német katonai vezetők a német politikai és/vagy katonai érdekek alapján hozták meg elhatározásaikat, szövetségesiek szempontjait a háború előrehaladtával egyre kevésbé vették figyelembe.

FRIESSNER elsőként GREIFFENBERGGel találkozott, majd VÖRÖS János vezérkarfőnökkel, utána LAKATOS Géza miniszterelnökkel, végül HORTHYval. VÖRÖS és LAKATOS elfogadta FRIESSNER érvelését, katonák lévén egyetértettek a Székelyföld kiürítésének szükségességével. Mindketten arra kérték viszont FRIESSNERT, hogy a visszavonulás végrehajtásának ütemezésével tegye lehetővé a magyar lakosság számára a terület elhagyását, illetve hogy lehetőség szerint kíméljék a városokat és községeket.³⁷

HORTHYNál FRIESSNER, legalábbis emlékiratainak tanúsága szerint, sikerrel tárgyalt, kieszközölte a kormányzó hozzájárulását a Székelyföld kiürítéséhez. HORTHY ugyanarra kérte a Dél-Ukrajna hadseregcsoport parancsnokát, mint VÖRÖS és LAKATOS. FRIESSNER az államfőnél tett látogatást követően tájékoztatta a miniszterelnököt annak eredményéről.³⁸

FRIESSNER, hiszen számára HITLER engedélye volt az igazán fontos, már másnap a Führer főhadiszállására repült. Előzőleg, még 9-én este GROLMAN telefonon tájékoztatta az OKH hadművelési osztályának vezetőjét FRIESSNER magyar vezetőknél tett látogatásáról, és kérte BONINT, eszközölje ki, hogy a Führer másnap fogadja a hadseregcsoport parancsnokát.³⁹

FRIESSNER úgy szeretett volna HITLERnél jelentkezni, hogy magával viszi a magyar vezetés írásos hozzájárulását a Székelyföld kiürítéséhez. Emlékirataiban azt írja, hogy ezt az okmányt magával HORTHYval íratta alá. Ennek némiképp ellentmond, hogy a hadseregcsoport hadinaplója szerint az iratot GREIFFENBERG eszközölte ki VÖRÖStől, aki azt teljes felelősséggel, a maga és a kormány nevében írta alá, s hogy azt még 9-én éjjel előtt maga GREIFFENBERG juttatta el távirati úton a német főhadiszállásra, illetve a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport törzsszállására.⁴⁰

A magunk részéről, ismervén a hadseregcsoport parancsnokának emlékirataiban található tárgyi tévedések magas számát, ugyanakkor GROLMAN pontosságát, az utóbbi változatot tartjuk elfogadhatónak.

WENCK altábornagy éjjel után telefonon tájékoztatta GROLMANT, hogy HITLER aznap (tehát 10-én) fogadja FRIESSNERT. GROLMAN a beszélgetés során közölte WENCKKEL, hogy a magyar vezetéstől sikerült megszerezni a fenti írásos hozzájárulást.⁴¹

Szeptember 10-én HITLER fogadta FRIESSNERT. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoka kettős céllal érkezett a rastenburgi főhadiszállásra. Egyrészt tájékoztatni kívánta a Führert a Balkán keleti felén és a Kárpát-medencében kialakult hadműveleti helyzetéről, ezen belül a vezetése alatt álló hadseregcsoport harcértékéről, terveiről és lehetőségeiről; másrészt, s ez volt pillanatnyilag fontosabb, meg kívánta szerezni HITLER engedélyt a székyei zsák kiürítésére. A FÜHRER azonban nem nagyon hagyta szóhoz jutni tábornokát. A magyar politika visszásságairól és veszélyességéről tartott monológot, s elsorolt néhány alakulatot, illetve parancsnokságot, amelyet a magyarországi politikai helyzet "tisztázására" Budapest körzetébe irányít.

Mikor FRIESSNER előhozakodott kérésével, HITLER először hallani sem akart a kiürítés engedélyezéséről. Újabb kiselőadás következett, ezúttal a Vatra Dornei környékén fekvő mangánlelőhelyek fontosságáról (Friessner nem ennek kiürítésére kért engedélyt, ez jóval északabbra fekszik a Székelyföldről), illetve arról, hogy a szovjet hadsereg behatolása az addig semleges Bulgáriába a Tengszorosokhoz (Boszporusz és Dardanellák) történő kijutás céljából történt, a régi cári politikai törekvések felelevenítésére ami az angolszász hatalmakat szövetségi politikájuk újragondolására fogja késztetni. Ebben az összefüggésben HITLER ellenezte az arcvonal hátravonását északi irányba. Csak akkor nyhült meg kissé, legalábbis FRIESSNER emlékiratai szerint, amikor a vezérezredes megmutatta neki a magyar hozzájárulást a Székelyföld kiürítéséhez. Az engedélyt a visszavonulásra ugyan ennek hatására sem adta meg, de FRIESSNER számára az is óriási eredmény volt, hogy már nem zárkozott el kategorikusan a visszavonulás adott esetben történő végrehajtásától. Azt azonban a Führer kikötötte, hogy a Beszterce völgye feletti hegyekben lévő mangánérc-mezőket ez esetben is minden áron tartani kell. HITLER végezetül közölte FRIESSNERrel, hogy hamarosan találkozik a Honvéd Vezérkar főnökével. A hadseregcsoport parancsnoka így Rastenburgban maradt.⁴²

A HITLER által emlegetett törzsek és alakulatok közül a legrázottabb III. páncéloshadtest-parancsnokság és 23. páncélosadosztály átengedése a Dél-Ukrajna Hadseregcsoportnak végül is 12-én került sor.⁴³

A háború után, de még 1945-ben összeállított magyar háborús anyagban az szerepel, hogy a német (had)vezetés hivatalosan szeptember 10-én tájékoztatta a magyart a Székelyföld kiürítéséről. Láttuk, hogy ez

egy nappal korábban történt meg, amennyiben FRIESSNER tárgyalásait HORTHYNál és más magyar vezetőknél hivatalos értesítésnek (is) tekintjük. A magunk részéről nem tartjuk valószínűnek, hogy FRIESSNER látogatásának időpontjára rosszul emlékeztek volna, még 1945-ben.⁴⁴

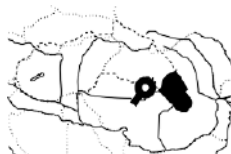
A 10-i dátum azért kerülhetett be az ún. békeelőkészítő iratokba, mert HITLER végül is ezen a napon járult hozzá a kiürítéshez. Mindenesetre az áttanulmányozott német levéltári források között nem találunk arra történő utalást, hogy akár az OKH, akár a Heeresgruppe Süd-Ukraine 10-én még egyszer, külön értesítette volna a kiürítésről a magyar politikai és/vagy katonai vezetést, bár ennek lehetőségét sem szabad teljesen kizárni. FRIESSNER ugyanis 10-én 16.50-kor telefonon jelezte GROLMANNnak a Führer jóváhagyását, s nem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy Rastenburgból Budapestet is felhívta, noha erről nem készült feljegyzés a hadseregcsoport naplójában.⁴⁵

Visszatérve a kiürítéshez, láttuk, hogy 9-én, miközben még a B-vonalra történő visszavonulás sem fejeződött be, már felmerült az igény a C-vonalra való hátramoogra. Késő délután a hadseregcsoport 5. a hadműveleti tiszteje felhívta a 6., majd a 8. hadsereg vezérkari főnökét, s közölte velük, hogy ismeretei szerint HITLER hozzájárult az elszakadó mozgás C-vonalig történő folytatásához. A 8. hadsereg vezérkari főnöke tudomásul vette a közlést (reá a végrehajtásból kevés hárukt hadseregének földrajzi elhelyezkedése folytán), a 6. hadsereg azonban jelezte, hogy aznap estig csupán a B-vonalra való hátramoogást képes befejezni, s nem áll módjában még 9-én megkezdeni a C-vonalra történő további visszavonulást, de az engedélynek örül. Éjjel előtt GROLMAN lépett kapcsolatba a 6. hadsereg vezérkari főnökével, s jelezte neki a Honvéd Vezérkar főnökének egyetértését a visszavonulással.⁴⁶

A fenti telefonbeszélgetésektől függetlenül 9-én délután a 6. hadsereg vezérkari főnöke egy táviratot juttatott el GROLMANNnak. Ebben teljesíthetetlennek minősítette az egy ütemben történő hátramoogást a C-vonalról a Maros-állásig. Táviratában indítványozta további állás (D-, E-, F-Line) közbeiktatását. Mindazideig csupán 3 közbeeső állás szerepelt az eredeti védővonal és a Maros-állás között, az A-, B- és C-vonal.⁴⁷

A 8. hadsereg vezérkari főnöke szintén jelezte, hogy három ütemben kívánja a XVII. hadtest Székelyföld északkeleti szegélyén érintett részeinek visszavonulását végrehajtani, mégpedig 9/10, 10/11 és 11/12-én éjszaka.⁴⁸

Miközben zajlott a vezéri hozzájárulás körüli huzavona, s már folyt a kiürítés, a Honvéd vezérkar 6. osztálya az MTI számára kiadott 30. számú hadijelentésében, nyilvánvalóan a polgári közvélemény megnyugtatójának szándékával, még arról számolt be, hogy "A Székelyföld peremén a túlerejű orosz és román kötelekkel vívott harcok változatlan heveséggel foly-

nak. A K. és ÉK. Kárpátok előterében (sic!) több ellenes felderítő vállalkozást vertünk vissza.”⁴⁹

Szeptember 10-én a 6. német hadsereg két hadteste folytatta a visszavonulást a C-vonalra. Ez a magyar-román határtól, Székelykeresztúrtól (Cristuru Secuiesc, a német napjelenésben a várossal szomszédos határfalu, Fiatfalva, Filiaș szerepel) a Nagy-Küküllő mentén húzódott Székelyudvarhelyig (Odorheiu Secuiesc), onnan keleti irányban elvált a magas hegyek közül érkező folyótól, hogy Lövétéig (Lueta, a német jelentésben a nagyközség részét képező Szentkeresztbánya szerepel) a hegyek déli lábainál húzódjon, majd a Kéruely-patak völgyében beváltott a magas hegyek közé, érintette a Hargita-hegységet megfelelő Tolvajos-hágót, attól északra Hargitafürdőt, majd Csikrákoson (Racu) és Lóvészen (Livezi) áthaladva kettészelte Csíkszékét, s Gyimesközéplektől (Lunca de Jos, a német napjelenésben a nagyközség részét képező Nagypatak szerepel) északnyugatra érte el a Csíki-havasok gerincvonalát, ezzel a magyar-román határt.⁵⁰

A visszavonulás előző üteméhez képest megfordult a helyzet. Az A- és B-vonal között a keletebbre harcoló LVII. páncéloshadtestnek kellett mintegy háromszor annyit visszavonulnia, a B- és C-vonal között a LXXII. hadtest hátrált kétszer annyit. A C-vonalba történő visszavonulással a LXXII. hadtest a Hargita-hegység délnyugati oldalán feladta Bardócszékét, illetve az Udvarhelyszék Nagy-Küküllőtől délre fekvő felét. A Hargita-hegység északkeleti oldalán az LVII. páncéloshadtest kiűrtette Alesíkot.

A határ mentén a Gyimesi-szoros térségét, valamint az attól délre a Csobányos-völgyig elterülő területeket az ABRAHAM-csoport űrtette ki, ezzel a 8. német hadsereg jobbszárnya is bekapcsolódott a Székelyföld kiűrtésébe.⁵¹

A 6. német hadsereg két hadtestének zöme 10-étől 11-én a reggeli órákig a jobbszárny kivételével befejezte a visszavonulást a C-vonalba, kihasználva a sötétséget, de utóvédek csak 11-én reggel hagyták el állásaikat a B-vonalban. Ezek közül a jobbszárnyon lévők csak nehezen tudtak elszakadni a Baróti-patak vonaláról, ott a harcok még 11-én a délelőtti órákban is tartottak.⁵²

A 8. német hadsereg ABRAHAM-csoportja csak a 10-éről 11-ére virradó éjszakán hajtotta végre a kiűrtést. Ennek a fáziskésésnek az volt a magyarázata, hogy a Gyimesi-szoros körzetében a német csapatok szoros harcérintkezésben álltak a 24. szovjet gárda lövészhadtest részeivel, s ABRAHAM altábornagy nem akarta megkockáztatni az elszakadás megkezdését fényes nappal, jó látási viszonyok között.⁵³

A visszavonulás végrehajtása közben szeptember 10-én komolyabb harcselekményekre került sor a LXXII. német hadtest és a 3. román kiképző gyaloghadosztály között Barót (Baraolt), illetve az 1. román hegyihadosztály között Vargyas (Vârghiș) térségében; az LVII. német páncéloshadtest egy lemaradt

utóvéde és a román Tudor VLADIMIRESCU hadosztály között Sepsibükszádnál (Bixad), majd kicsit később ugyanezen alakulatok részvételével Újtusnádnál (Tușnadu Nou). A lemaradt kifejezést az indokolja, hogy Sepsibükszád és Újtusnád az Olt völgyében, még néhány km-re a B-vonal előtt fekszik.⁵⁴

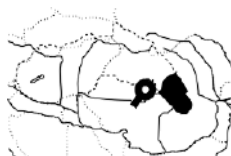
A 8. német hadsereg arcvonalán csupán Csíkszépvíznél (Frumoasa) fordult elő komolyabb összecsapás, ahol az ABRAHAM-csoport visszavonulását a 72. szovjet gárda lövészadosztály egy harcokocsikkal megerősített zászlóalja zavarta meg.⁵⁵

Az LVII. páncéloshadtest egyelőre nem adta fel Csíkszeredát, azt 10-én, 11-én és 12-én a hadseregcsoport napjelenésai hídfőként említik, amit a német csapatok csak 13-ára virradóra űrtettek ki. A csíkszeredai hídfő időleges tartására azért volt szükség, mert a Hargita-hegységen átvezető Tolvajos-hágóba ezen a térségen át lehetett feljutni, s onnan nyugati irányban lefelé a LXXII. hadtest hátába lehetett volna kerülni. Ameddig ez utóbbi összes csapatostéval nem lépte át északi irányban a Nagy-Küküllő vonalát, addig az LVII. páncéloshadtest nem adhatta fel a csíkszeredai hídfőt.⁵⁶

Kisebb mértékben, de szerepet játszott a hídfő megtartására kiadott parancsában az is, hogy a rég elvesztettnek hitt MIETH-csoport egy része a Gyimesi-szoros övező hegyeken keresztül ekkor érkezett meg az LVII. hadtest sávjába, s a hadseregcsoport parancsnoksága nem akart egyes újabb részeket megfosztani a beérkezés lehetőségétől a gyors visszavonulással. A Csíkszeredai hídfő tartására a 4. német hegyihadosztály jelölték ki.⁵⁷

Ezzel a két dologgal függött össze a 6. hadsereg vezérkari főnökének 10-én éjjel előtt GROLMANNnak tett javaslata, miszerint a C-vonalban néhány napig meg kellene kapaszkodni, nem kellene onnan azonnal továbbindulni. GAEDCKE vezérőrnagy egyúttal jelentette, hogy az LVII. páncéloshadtest előreláthatóan másnap estig tudja befejezni a visszavonulást a C-vonalba, leszámítva a csíkszeredai hídfőt.⁵⁸

Szeptember 11-én napközben, még a C-vonal előtt súlyos harcok zajlottak Székelyudvarhelytől délkeletre Homoródokládnál (Ocland) és Homoródalmásnál (Merești). Sokkal veszélyesebb helyzetet teremtett, hogy ugyanezen a napon a Kis-Küküllőtől délre, a folyó mentén a 78. szovjet lövészadosztály keleti irányban átlépte a magyar határt és a LXXII. hadtest valamint a Gruppe Siebenbürgen csatlakozásánál 5 km mélyen betört magyar területre, elérve Rava (Roua)–Bordos (Bordoșiu) körzetét. Ez a betörés mélyen a C-vonal mögött következett be, s veszélyeztette a LXXII. hadtest jobbszárnyának visszavonulását.⁵⁹ Ennek elreteszésére 12-én PHLEPS Erdőszentgyörgy (Sângeorgiu de Pădure) körzetéből az EDER-csoporttal sikeres ellenlökést hajtott végre.⁶⁰

Az LVII. páncéloshadtest balszárnyán és a 4. német hegyihadosztály arcvonalán 11-én csupán a csíkszeredai hídfőnél zajlottak említésre érdemes harcok.⁶¹

A fentiek szerint a B-vonalra történő visszavonulás két ütemben ment végbe. 10-én a német csapatok az arcvonalat Barót (Baraolt)–Bardóc-patak–Tolvajos-hágó–Csíkszereda (Miercurea-Ciuc)–Csíkszépvíz (Frumoasa)–Tatros forrásvidéke–Gyimesfelsőlok (Lunca de Sus)–Gyimesközéplak (Lunca de Jos) vonaláig vették vissza. 11-én estére a balszárnyon a csíkszeredai hídfő kivételével elérték a C-vonalat. A balszárnyon a visszavonulási távolság túl hosszúnak bizonyult. A Kis-Homoród völgyében az utóvédek csak 12-ére virradóra érkeztek be Homoródklándon és Homoródmáson át a C-vonalba, ettől keletre pedig még akkor sem.⁶²

A visszavonulás a B-vonaltól már, legalábbis a vezetési szinten, akadálymentesen folyt. Szeptember 10-én délután FRIESSNER ugyanis Rastenburgból, a Führer főhadiszállásáról telefonon jelezte GROLMAN-nak, hogy HITLER belegeyezett a Maros-állásig tartó visszavonulásba, ezzel a Székelyföld kiűritésébe ("der Führer das Absetzen auf die Maros-Stellung genehmigt"). Igaz, feltételül szabta, hogy minél több magyart és lehetőleg minden németet (népi németet, nem a hadseregsoport katonáit – R.I.) evakuáljanak.⁶³

Ugyancsak 10-én érkezett a parancs GROLMAN-tól a 6. német hadsereghez, hogy a C-vonal elérését követően a LXXII. hadtestparancsnokságot ki kell vonni, arcvonalszakaszát és az ott harcoló alakulatok vezetését pedig az LVII. páncéloshadtest parancsnokságának kell átvennie. A váltás – elvileg – 11-én 12.00-kor lezajlott, de a LXXII. hadtest parancsnoksága aznap még a Marosvásárhelytől 8 km-re északnyugatra lévő Mezőszabadon (Voiniceni) maradt. Az LVII. páncéloshadtest e napon áthelyezte törzsszállását a Hargita-hegység nyugati oldalára, a Székelyudvarhelytől 15 km-re északnyugatra található Kecsetkisfaludra (Satu Mic).⁶⁴

A román hegyihadtest szeptember 11-én lendült ismét mozgásba a visszavonuló német csapatok nyomában a Barótnál az Oltba ömlő Baróti-patak vonaláról. Székelyudvarhely és Székelykeresztúr között 12-ére érték el a Nagy-Küküllőt. Jobbszárnyon az 1. hegyihadosztály, balszárnyon a 3. kiképző gyaloghadosztály haladt. A Kis-Küküllőt 14-ére érték el. Az 1. hegyihadosztály jobbszárnyán ekkor már bekapcsolódott a támadásba a 25. szovjet gárda lövészhadtest 36. lövészadosztálya, a 3. kiképző gyaloghadosztály balszárnyán a 78. szovjet lövészadosztály. A két román és két szovjet hadosztály újabb két nap elteltével, 16-án érte el a Nyárad balpartját onnan kezdve, ahol a folyó kilép a hegyek közül Nyáradkarácsonig (Crăciunești), ami 7 km-re délre található Marosvásárhelytől. A Nyárad vonalán a négy hadosztály elakadt.⁶⁵

Az előző fejezet végén, a Gruppe Siebenbürgen visszavonulásának leírásánál említettük a 78. szovjet lö-

vészadosztály szeptember 14-én a Kis-Küküllő vonaláról, Balavásár (Bălăușeri) térségében indított támadást, amely 17-ére jutott ki a Nyárad déli partjára a Backamadaras (Păsăreni) – Ákosfalva (Acățari) szakaszon, már nyugatra a magas hegyektől. Ezzel kialakult az összefüggő arcvonal a kettős német-magyar visszavonulást követően, tehát a 2. magyar hadsereg és a Gruppe Siebenbürgen visszavonulását, illetve a Székelyföld 6. német hadsereg általi kiűritését követően.

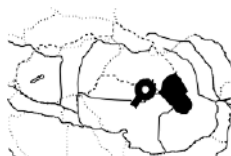
Ezen csapatoktól északra a 24. szovjet gárda lövészhadtest, amelyet a Székely-medencéből a Görgényi-havasokon át a Görgény völgyében csoportosítottak át, szeptember 18-ára érte el a Nyárad felső folyását, illetve attól északra a Görgény völgyében Libánfálvát (Ibănești). A Görgény völgyében a 6. gárda lövészhadtest, attól délre a Görgény és a Nyárad közötti hegyekben Felsőorosziig (Urișiu de Sus) a 103. román hegyihadosztály, a Nyárad felső folyásánál a 72., illetve a 81. gárda lövészadosztály tevékenykedett. Ezt a hadtestet erősítették meg a román harcokcsicsoporttal és a 7. nehéz tüezérezreddel.⁶⁶

A fenti két hadtest 20-án újította fel támadását a Nyárad vonaláról, illetve a Görgény völgyében. Támadásuk igen lassan haladt előre, 28-ára tudtak felzárkózni a Maros balpartjára Szászrégen és Marosvásárhely között.⁶⁷

Visszatérve a Székelyföld német-magyar kiűritéséhez, szeptember 11-én, miközben még javában folyt a B-vonaltól a C-vonalra történő visszavonulás, GROLMAN táviratilag intézkedett a 6. és a 8. hadseregparancsnokság felé, hogy készítsék elő a csapatok hátravonását a D-, majd tovább az E-vonalra. Az E-vonalat az intézkedés szerint 12-éről 13-ára virradó éjszaka kellett elérni.⁶⁸

GROLMAN, elfogadva a 6. hadsereg vezérkari főnökének 9-én és a 8. hadsereg vezérkari főnökének aznap tett javaslatait, kijelölte mindkét közbeeső állás vonalvezetését.

A D-vonal, rendhagyó módon, legalábbis a jobbszárnyon, a C-vonal előtt és nem mögött húzódott, miután a Kis- és a Nagy-Homoród észak-déli völgyeiben még 11-én is harcban álltak a német-magyar utóvédek az őket követő román csapatokkal. Ennek megfelelően a D-vonal Székelyderzsnél (Dârjiu) hagyta el a magyar-román határt, majd Lokodot (Locodeni) érintve Homoródretenél (Călugăreni) keresztezte a C-vonalat. Attól északnak húzódott Zetelakától (Zetea) keletre 12 km-re, a Nagy-Küküllő felső folyásától keletre, a Hargita-hegység nyugati lábainál, érintette a Hargita-hegységet a Görgényi-havasokat elválasztó Libán-hágót, onnan a Gyergyószentmiklóstól keletre 8-10 km-re fekvő magaslatokon át jutott ki a Békási-szorosig. Ettől északra, a Görgényi-havasok gerincvonalán visszafordult északnyugatnak, érintette Borszék (Borsec) keleti szegélyét, Bélbort (Bilbor), majd ettől északra, már román területen a Páltiniş-hágónál csatla-

kozott a XVII. hadtest által a Vatra Dornei-i hídfő védelmére foglalt védővonal jobbszárnyához.

Az E-vonal Magyarhidegkútnál (Vidacut) indult ki a magyar-román határtól. Kezdeti szakaszán 8-10 km-re északnyugatra húzódott a C-vonal jobbszárnyától, ahol ez utóbbi hátrébb volt a D-vonalnál. Ettől az E-vonal egyenesen északkeletnek haladt Gagyon (Goagiu) át Korondig (Corund), onnan 7-8 km-t északnak a Pál-patak völgyében, majd ismét északkeletnek, átszelve a Görgényi-havasokat, a Gyergyóalfalutól (Joseni) délnyugatra 8 km-re található magaslatokig ott északnak fordulva a Maros mentén haladt Salamásig (Sărmaș), onnan észak-északkeletnek a Borszéki-hágót érintve az 1375 m-es csúcsnál, Bélbortól délre csatlakozott bele a D-vonal északi szárnyába.⁶⁹

A D-vonalra történő visszavonulás a Hargita-hegység, Felcsík, a Gyergyói-havasok déli vonulata, továbbá a Békási-szoros nyugati kijárata és a Tölgyesi-szoros (a Kis-Beszterce felső folyása) feladását jelentette. Az E-vonalra való visszavonulással ki kellett üríteni a teljes Udvarhelyszéket, benne a Nagy-Küküllő felső folyását, a Görgényi-havasok délkeleti vonulatát, Gyergyószentmiklós térségét, a Gyergyói-havasokat és Borszék körzetét.

Szeptember 12-én az LVII. páncélos hadtest – a hadseregcsoporthoz napijelentése szerint – tervszerűen végre tudta hajtani a visszavonulást a D-vonalra. Patakfalvánál (Văleni) azonban egy harcocsikkal megerősített román harccsoport betört a D-vonalba, és délkeletről 4 km-re megközelítette Székelyudvarhelyt.⁷⁰

A 8. német hadsereg jobbszárnyán ezen a napon a 46. német gyalog- és a 2. magyar tábóri póthadosztály szintén végrehajtotta arcvonalának visszavételét a D-vonalon át egyenesen az E-vonalba. Gyergyóalfalutól (Joseni) délkeletre a D- és az E-vonal közötti, itt csupán 5 km-es távközt a Maros jobb- (keleti) partján lezárták. Komolyabb harctevékenységre Csíkszentdomokosnál (Săndominic) és a Tölgyesi-szorosba keletről felvezető út mentén került sor, ezek azonban nem zavarták meg érdemlegesen a visszavonulást.⁷¹

GROLMAN 12-én intézkedett a két német hadseregparancsnokság felé, hogy éjszaka hajtsák végre a visszavonulást az E-vonalra, s készüljenek fel az F-vonalra történő visszavonulásra a következő, tehát a 14-ére virradó éjszakán. Intézkedésében benne foglaltatott, hogy az F-vonalra történő visszavonulás ellenére az LVII. páncélos hadtestnek tartania kell Parajd (Praid) körzetét, hogy a 8. hadsereg Gyergyói-medence felől esetleg a Görgényi-havasokon átvezető Bucsin-hágón át visszavonuló részei elérhessék Parajdot, és tovább vonulhassanak a községtől északnyugatra vezető úton Szovátán át a Nyárad völgyébe. GROLMAN itt a csíkszeredai hídfőt védő, valamint a Gyergyóalfalutól délkeletre a Marost lezáró csapatostekre gondolt. A hadseregcsoporthoz vezérkari főnöke intézkedett arra nézve is, hogy az F-vonal és a Maros-állás között még egy közbeeső állást, a G-vonalat kell beiktatni, amit néhány na-

pig meg is kell tartani, hogy több idő maradjon a Maros-állás megerősítésére.⁷²

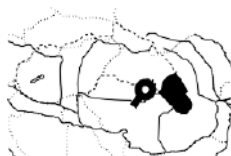
Az F-vonal a jobbszárnyon a Marosvásárhelytől délre fekvő Küküllői-dombságtól a Görgényi-havasok délnyugati lábainál elterülő Sövidéki tartott, s jellegét tekintve nem volt más, mint az E-vonallal párhuzamos, attól 10-13 km-re hátrébb húzódó reteszállás a 6. hadsereg LVII. páncélos hadtestének arcvonalán. A Kis-Küküllő partján fekvő Balavásárnál (Bălașeri) a magyar-román határról indult ki, majd Makfalváig (Ghindari) a folyó mentén haladt felfelé. Ott eltért a folyótól és az attól 5 km-re található Siklódon (Șiclod) át Alsósófalvánál (Ocna de Jos) keresztezte ismét az itt délkelet-északnyugati irányban folyó Kis-Küküllőt, ami egyben az LVII. páncélos hadtest csatlakozását is jelentette a 8. hadsereg jobbszárnyához. Megjegyzendő, hogy a német forrás Ocna de Jos helyett csak de Jos-t említ, ami azonban csupán alsó-t jelent, s önmagában nincs értelme. Alsósófalva behatárolását egyértelművé teszi, hogy 4 km-re délre található Parajdtól, amit az LVII. páncélos hadtestnek, mint láttuk, egyelőre nem volt szabad feladnia. A parajdi hídfőtől élesen északnak fordult, Alsófancsalnál (Brădețelu) érte el a Görgény-patak felső folyását, onnan északkeleti irányban haladt a Fancsal-tetőn át a Maros partján fekvő Gödemesterházáig (Stănceni), majd tovább ugyanilyen irányban a Păltiniș-hágóig.⁷³

A G-vonal vezetésére a 8. hadsereg vezérkari főnöke javaslatot is tett. Eszerint az délről Búzaházánál (Grăușorul) érje el a Nyáradot, haladjon annak mentén addig, ahol a folyó kilép a magas hegyek közül, ott forduljon északnak, Görgényhodáknál (Hodac) érje el a Görgény-patakat, majd 7 km-re északkeletre onnan, ahol az kilép a magas hegyek (a Görgényi-havasok) közül, forduljon északkeletnek, a Polelitől 2 km-re nyugatra lévő völgyzárón át jusson ki a Păltiniș-hágóhoz.⁷⁴

Poleli sem a helységnévtárak, sem a GYALAY-lexikon, sem a rendelkezésre álló térképek alapján nem azonosítható. A G-vonal tervezett vonalvezetése és a "völgyzár" kifejezés azonban arra enged következtetni, hogy Palotailváról (Lunca Bradului) van szó. Ott volt ugyanis a 65. magyar határvadászcsoporthoz 21/6. erdő alosztálya által megszállt völgyzár a Maros völgyében. A Palotailva helységnevet, főleg telefonban vagy rádióon, egy nem-magyar anyanyelvű (német) tiszt félrehallhatta Polelinek.⁷⁵

Mivel a Păltiniș-hágót, mint a Vatra Dornei-i hídfő déli sarkpontját a Führer parancsa értelmében minden áron tartani kellett, Palotailvától az új védelmi vonalnak a község keleti szélén a Marosa folyó Ilva-patak mentén kellett északkeletnek húzódnia a Kelemen-havasok gerincvonalán álló Pietrosz-csúcsig, majd onnan kelet-északkeletnek a Păltiniș-hágóig.

GROLMAN, aki 13-án jelölte ki pontosan a G-vonalat, alapvetően jóváhagyta REINHARDT vezérőrnagy javaslatát. Eltérés csupán abban mutatkozott, hogy a G-vonal Búzaházánál nem délről érte el a

Nyárádot, hanem Búzaháziáig is a folyó vonalában húzódtott a magyar-román határtól, tehát Nyárádtól (Ungheni), ahol a Nyárád a Marosba ömlik. Nyárádremeténél (Eremitu) fordult északnak, s haladt tovább, ahogy REINHARDT javasolta.⁷⁶

Az F-vonalba történő visszavonulás a jobbszárnyon csupán azt jelentette, hogy a német-magyar csapatoknak fel kellett adniuk a Kis-Küküllőtől délre egy olyan, 10-13 km széles sávot, ami Magyarhidegkút (Vidacut) és Balavásár (Bălăușeri), illetve Korond (Corund) és Siklód (Șiclod) között húzódtott. Annál többet jelentett a balszárnyon, ahol a 8. német hadseregnek fel kellett adnia a Görgényi-havasok középső tömbjét, Gyergyó északnyugati nyúlványát (Maroshévíz térségét) és a Borszéki-hágót.

A G-vonalba való visszavonulással a 6. német hadseregnek ki kellett ürítenie a Kis-Küküllő és a Nyárád között, vagyis Marosszék déli felét, a Nyárád felső folyásának vidékét, a Sóvidéket. A 8. hadseregnek fel kellett adni a Görgényi-havasok északi felét, a Maros völgyét Gödemesterháza és Palotailva között, valamint a Kelemen-havasok déli lejtőit a Pietrosztól keletre.

Szeptember 13-án az LVII. páncélos hadtest sikeresen végrehajtotta arcvonalának visszatételét az E-vonalba. Komolyabb összecsapásra csupán Székelyudvarhelytől keletre, a Nagy-Küküllő menti Méréfalvánál (Satu Mare) került sor. A 8. hadsereg jobbszárnyán csak Gyergyóborszékenél, a Borszéki-hágóba keletről felvezető út mentén, illetve Ditrónál zajlott említésre érdemes harc, a hadsereg e napon általában az E-vonalban állt.⁷⁷

GROLMAN szeptember 13-án adott parancsot az F-, majd tovább a G-vonalra történő visszavonulásra. Az F-vonalra az elkövetkező, 14-ére virradó éjszakán, a G-vonalra 15-ére virradóra, szintén éjszaka kellett végrehajtani a csapatok visszavételét. A G-vonalban kellett bekapcsolódnia a védelembe a IX. magyar hadtestparancsnokságnak. A hadseregcsoport vezérkari főnöke ezt a parancsot nem csupán az érintett 6. és 8. német hadseregparancsnokság felé továbbította, hanem a 2. magyar hadsereg parancsnokságához és GREIFFENBERGhez is.⁷⁸

Másnap GROLMAN megismételte parancsát, hogy az arcvonal visszavételét a G-vonalba a 6. és a 8. hadseregnek 15-ére virradóra éjszaka végre kell hajtani. Ez a parancs egy új elemet is tartalmazott: GROLMAN intézkedett, hogy a 2. magyar hadsereg arcvonalszakaszának balszárnyát a 6. német hadsereg vegye át. Az utasítás nem tartalmazta a két hadsereg új csatlakozási pontját. Ezt a pontot onnan ismerjük, hogy a hadseregcsoport másnapi napijelentése Marosbogátot (Bogata) a 6. német hadsereg legnyugatibb pontjaként említi.⁷⁹

Szeptember 14-én az LVII. páncélos hadtest csapatai végrehajtották a visszavonulást az F-vonalba. Két helyen támadta őket jelentősebb csoportosítás: Erdőszentgyörgynél (Sângeorgiu de Pădure) és Makfalvánál (Ghindari), de egyik helyen sem sikerült

betörniük az F-vonalba. A 8. hadseregrel, amelyik szintén végrehajtotta a visszavonulást az F-vonalba, az ABRAHAM-csoport arcvonalszakaszán a Görgény-patak forrásvidékén. Laposnyánál (Lăpușna), a XVII. hadtest arcvonalszakaszán Maroshévíznél (Toplița) zajlottak említésre érdemes harcok. A XVII. hadtest egy harccsoportja csak 14-én este, sötétedés után adta fel Maroshévizet, és vonult vissza a Maros mentén az F-vonalba, Gödemesterháziáig (Stănceni).⁸⁰

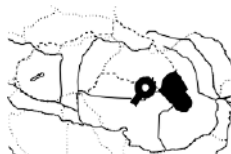
A Kis-Küküllő felső folyásánál egy ponton az ABRAHAM-csoport tovább vonult vissza, mint az F-vonal. Mivel a Görgényi-havasokból levezető úton több visszavonuló alegység már nem érkezett, feladta a mintegy 5 km mély parajdi arcvonal-kiszögellést és Szováta déli, illetve keleti szegélyéig vonult vissza.⁸¹

Szeptember 15-én az LVII. páncélos hadtest végrehajtotta a visszavonulást a G-vonalba, egyúttal arcvonalának jobb szélső pontját Marosbogátig tolta ki, átfedve ezzel a Gruppe Siebenbürgen sávját, arcvonalának bal szélső pontját pedig az aznap meghatározott új bal hadsereg-sávhatárnak megfelelően (lásd RAVASZ, i.m., 282-290, "A német Dél-Ukrajna Hadseregcsoport visszavonulása Romániából...") Búzaháziáig vette vissza. Komolyabb harctevékenységre eközben csak Demeterfalvánál (Dumitrești) került sor. A 6. német hadsereg ezzel jobbszárnyán már elérte a Maros-vonalat, csak balszárnyán, Marosvásárhelytől délre és keletré maradt egyelőre a G-vonalban.⁸²

15-én a 8. német hadsereg kiterjesztette jobbszárnyát Búzaháziáig, s végrehajtotta a visszavonulást a G-vonalra. Eközben Nyárádremeténél (Eremitu) egy harckocsikkal megerősített harccsoport betört a G-vonalba, majd a német felderítési jelentések szerint magától megállt. Ezek a jelentések mintegy 50 harckocsiról számoltak be a körzetben. Ezen kívül erős harctevékenység zajlott Parajdnál és Szovátnál, de ezek csak zavarták a visszavonulást, s nem eredményeztek betörést a G-vonalba. A Görgényi-havasoktól északra számottevő összecsapás nem zavarta meg a G-vonalba történő visszavonulást.⁸³

Ezzel a visszavonulással a G-vonalon a következő alakulatok alakították ki az összefüggő arcvonalat: Marosvásárhelytől délnyugatra a Nyárád torkolatánál és Marosvásárhelytől délre a Nyárád északi partján az Erdély-csoport 8. SS lovashadosztálya, ettől Nyárádremetéig, ugyancsak a Nyárád mentén a 6. német hadsereg LVII. páncélos hadtestének 46. gyaloghadosztálya, ettől északra a Birka- és a Görgény-patak két oldalán a 8. német hadsereg IX. magyar hadtestének 2. tábori póthadosztálya, tovább északnyugatnak a Görgényi-havasok nyugati lejtőin és a Maros két oldalán a XVII. német hadtest 3. hegyihadosztálya, majd a Kelemen-havasokban és a Páltiniş-hágó két oldalán a 8. vadászadosztálya, s 27. magyar könnyűhadosztálya.⁸⁴

Szeptember 16-án a Központi szállításvezetőség bekapcsolódott a kiűrtésbe. "Csaba" fedőnévvel

három héten át tartó vasúti szállítást indított el, a visszavonulás nyomán a G-vonal megőött összetorlódtott polgári menekültek ezreinek evakuálására az ország belsejébe.⁸⁵

Szeptember 16-án a Honvéd Vezérkar 6. osztálya már nem takargathatta tovább az ország közvéleménye előtt a Székelyföld kiűrtését. Az ezen a napon az MTI számára kiadott 32. számú hadijelentésben leírták, hogy "A nagy kiterjedése miatt nehezen védhető Székelyföld-i határvonalról arcvonalunkat tervszerűen rövidebb vonalra vettük vissza. Az ellenséges támadásokat itt elhárítottuk." A fogalmazáson megítélésünk szerint erősen érezhető a német Propagandaminisztérium hadijelentésének hatása.⁸⁶

FRIESSNER szeptember 17-én a 6., majd a 8. német hadsereg parancsnokságára repült és megbeszélte a két hadseregparancsnokkal, Maximilian FRETTER-PICO tüzérségi tábornokkal és Otto WÖHLER gyalogsági tábornokkal a Székelyföld kiűrtésének további menetét. Egyetértettek abban, hogy mivel a hadseregcsoport arcvonalán kiszögellés már nincs, a visszavonulást a közeli napokban nem szükséges folytatniuk. A továbbiakban a már elfoglalt G-vonalat kell fő ellenállási vonalnak (HKL, Hauptkampflinie) tekinteni, s a Maros-vonalat emögötti második állásnak. A 8. hadsereg parancsnokságán folytatott megbeszélésen jelen volt KOVÁCS Gyula vezérőrnagy, a IX. magyar hadtest parancsnoka is.⁸⁷

FRIESSNER ezen döntésében több tényező játszott közre. A Székelyföld kiűrtése a G-vonal elérésével gyakorlatilag befejeződött, az arcvonal kiegyenesedett, pontosan nagyívú, enyhe kanyarral zárta le a kérdéses frontszakaszt, és kötötte össze a Kolozsvár – Marosvásárhely vonalat északon a Vatra Dornei-i hídfővel. A G-vonal térbeli törés nélkül kapcsolódott az Armeegruppe FRETTER-PICO Marosvásárhelytől nyugatra lévő állásaihoz, nem volt sehol "zsák" az arcvonalban. A G-vonal Marosvásárhelytől északkeleti irányban Nyárádremetéig természetes akadály, a Nyárád folyó jobb- (északnyugati) partján húzódtott, tehát ugyanúgy védhető volt, mint a Maros. Igaz, a Nyárád nem olyan széles, de sebesebb sodrású és partjai is meredekebbek annál. Ráadásul ha áttörik, ott van mögötte a Maros, amelynek vonalán a betört erők elreteszelhetők. A Maros mögött viszont ilyen természetes akadály már nincs, csupán az Erdélyi-medence jól járható dombvidéke.

A G-vonal Nyárádremetétől északra a Maros völgyéig (Palotailváig) húzódó szakasza nem víziakadály mentén épült ki, de ezt ellensúlyozta az, hogy a Görgényi-havasok északnyugati oldalán a hegyek között jelölték ki, s a domborzat adta lehetőségek kedveztek a támpontszerű védelem kiépítésének. Ezen a szakaszon is igaz volt az, amit a Nyárád-menti szakasznál a Marosról, mint második vonalról, vagy reteszállásról megállapítottunk.

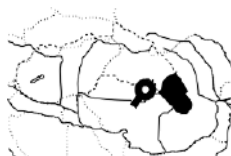
Palotailvánál, ahol a G-vonal a Marost keresztezte, már korábban kiépült egy magyar völgyzár (fentebb ezt leírtuk). Az, hogy ezt a völgyzárát beillesztették a védővonalba, azt jelentette, hogy a G-vonal bal- (északi) szárnya összekapcsolható volt a Vatra Dornei-i hídfőállás jobb- (déli) szárnyával a Kelemen-havasokat a Beszterce-hegységtől elválasztó Páltiniş-hágónál. Ha nem használják ki a palotailvai völgyzárát, akkor az Erdély belsejéből érkező védővonal csak a Kelemen-havasok nyugati nyúlványaitól északra, a Borgói-hágónál érte volna el az Árpád-vonalat, csak ott kapcsolódhatott volna a Vatra Dornei-i hídfőálláshoz. A Borgói-hágótól keleti irányba lefelé viszont annak a Besztercenek a völgye vezet, amelyik éppen Vatra Dornei-en folyik keresztül, egy ilyen megoldás tehát eleve megkérdőjelezte volna a hídfő déli szektorának tarthatóságát, beleértve ebbe a térség központi városát is.

Közrejátszott a döntésben, hogy szeptember közepére a német hadvezetés számára világossá vált a szovjet hadvezetés szándéka, tehát az, hogy a 2. Ukrán Front súllyal arcvonalszakaszának nyugati és nem keleti szárnyán kívánja támadását folytatni. Ezt jelezte egy egyre élnkülös szovjet harctevékenység az erdélyi hegyek nyugati kijáratainál, tehát a 3. magyar hadsereg hadműveleti területén, illetve az, hogy bent Erdélyben a szovjet-román csapatok a hadműveleti szintű áttörést Torda térségében erőltetik, s nem attól keletre. Természetesen ez nem azt jelentette, hogy ne lettek volna szovjet-román támadások a Marosvásárhelytől keletre húzódó G-vonalon. Csupán érzékelti lehetett, hogy azokat nem a 2. Ukrán Front főerői indítják.

Emlékirataiban FRIESSNER nem ír konkrétan a visszavonulás leállításáról a G-vonal elérését követően, arról azonban igen, s eléggé hangsúlyosan, hogy a hadműveletek súlypontja szeptember második felében egyre inkább a hadseregcsoport nyugati szárnyára tolódtott el.⁸⁸

S volt egy politikai oka is a visszavonulás leállításának. Az, hogy FRIESSNER panaszkodik a magyar katonák harcértékére, megszokott dolog, ha valaki végigolvassa emlékiratait. Ennélfogva nem is tűnik fel neki, amikor a székely katonák dezertálásáról ír. Pedig ez nem FRIESSNERtől származó, kétes valóság tartalmú állítás. Ez fedte a valóságot.

A székely katonák jó része, mikor ki kellett ürítenie szülőföldjét, nem tartott a visszavonulókkal. Ez nem harcértékbeli probléma, hiszen addig, ameddig a Keleti-Kárpátokat kellett tartani, a székely zászlóaljak igen kiválóan harcoltak (például az Úz-völgyben, vagy az Ojtozi-szorosban). A székelyek dezertálása tulajdonképpen nem volt más, mint hazaszökés a szülőfaluba, egyben a család megvédésének szándéka. Nem megyünk most bele ennek a kérdésnek a részletes elemzésébe, hiszen az egy külön dolgozat témája lehetne. Csak utalunk rá, s megemlítjük, hogy a dezertálás

szeptember közepén már a hadseregcsoport hadinaplójába is súlyozottan került be.⁸⁹

Azt azért szükséges megjegyeznünk, hogy a székelyek dezertálása nem csupán a német anyagokban jelenik meg, tehát nem lehet ezt a problémát a német katonai vezetők által a vereségek egyik indokaként kreált oknak tekinteni, még akkor sem, ha a német forrásokban kissé nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki a valósághoz. A probléma valós jellegére utal, hogy a Honvéd Vezérkar is foglalkozott azzal, s október 2-án egy külön anyagot is készített a Kormányzó Katonai Irodájának vezetője és a honvédelmi miniszter számára az "Egyes székely zlj-aknál előfordult tömeges szökésekről..."⁹⁰

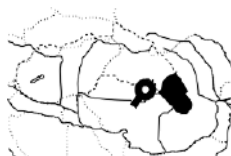
A német hadvezetés természetesen nem ismerhette ennyire a kérdés sajátosságát, csak azt érzekelte, hogy a Székelyföld kiürítésével párhuzamosan hirtelen megnő a dezertőrök száma a magyar hadseregből. A visszavonulás megállítását ebbéli szándék is vezérelte, hogy csökkenjen a magyar katonaszökevények száma, pontosabban, hogy ne csökkenjen tovább az erdélyi magyar csapatok harcértéke. A visszavonulás szeptember 17-i megállítása ebben a megvilágításban azt is jelentette, hogy két egyikük nagyváros, a Maros-menti Marosvásárhely és Szászrégen nem kerül (legalábbis egyelőre) közvetlenül az első vonalba. A további visszavonulás ezek azonnali kiürítésével járt volna, ami a német hadvezetés számára a fenti szándékkal ellentétesen ható tényezőzt jelenthetett.

Inkább az érdekesség megemlítésének szándékával írjuk le, nem bírt jelentőséggel, de nem csupán a német tábornokok emlékirataiban találkozunk a magyar katonák harcértékére vonatkozó, negatív megítélésekkel. Ennek fordítottja is előfordul. A Dél-Ukrajna Hadseregcsoport Romániából történt visszavonulásának időszakában hasonlóan negatív, sőt egyenesen lesújtó véleményeket is olvashatunk egyes magyar katonai vezetők tollából. VIDOS Géza vezérőrnagy, a II. magyar hadtest műszaki parancsnoka szeptember 2-án azt jegyezte be naplójába, hogy "...sok dolgom van a németekkel, akik tömegesen, pánikszerűen "vonulnak" nyugat felé ... menjenek, ha már annyira a "Reichet" akarják megvédeni, minél messzebb – az ilyen demorizált (sic!) csúrho nekünk úgysem használ!"⁹²

Jegyzet az 2. Függelékhez

1. **KTB** 895. tekeres 7208255. felvétel; a vonatkozó intézkedés száma: H. Gr. Súdukrajne Ia Nr. 3355/44 G. Kdos.
2. **KTB** 895. tekeres 7208591. felvétel; a vonatkozó intézkedés száma: H. Gr. Súdukrajne Ia Nr. 10268/44 geh.
3. **KTB** 895. tekeres 7208262. felvétel
4. **KTB** 895. tekeres 7208262-7208263. felvétel
5. **KTB** 895. tekeres 7208286. felvétel
6. **KTB** 895. tekeres 7208289. felvétel
7. **KTB** 895. tekeres 7208290. felvétel
8. **KTB** 895. tekeres 7208291. felvétel
9. **KTB** 895. tekeres 7208467-7208468. felvétel
10. **KTB** 895. tekeres 7208467. felvétel

11. **KTB** 895. tekeres 7208468. felvétel
12. **KTB** 895. tekeres 7208472. felvétel
13. **KTB** 895. tekeres 7208477. felvétel
14. **KTB** 895. tekeres 7208478. felvétel
15. **Uo.**
16. **KTB** 895. tekeres 7208484. felvétel
17. **KTB** 895. tekeres 7208482. felvétel
18. **KM**-XI. 18. p.
19. **KTB** 895. tekeres 7208485. felvétel
20. **KTB** 895. tekeres 7208490-7208491. felvétel; **KM** XI-21. p.
21. **AR** 78. p.
22. Központi szállítás vezetőség naplója (Hadtörténeti Levéltár Kszv. 3. doboz; a továbbiakban: **Kszv napló**) 3559. p.
23. **Kszv napló** 3557. p.
24. **KTB** 895. tekeres 7208485-7208486. felvétel
25. **KTB** 895. tekeres 7208486. felvétel
26. **KTB** 895. tekeres 7208486. felvétel
27. **KTB** 895. tekeres 7208487. felvétel
28. **KTB** 895. tekeres 7208487. felvétel
29. **KTB** 895. tekeres 7208488. felvétel
30. **KTB** 895. tekeres 7208489. felvétel
31. **KTB** 895. tekeres 7208489. felvétel
32. **KTB** 895. tekeres 7208497. felvétel
33. **KTB** 895. tekeres 7208489-7208490. felvétel
34. **KM**-XI. 18. p.
35. **KTB** 895. tekeres 7208498. felvétel
36. FRIESSNER 119. p.
37. **KTB** 895. tekeres 7208493-7208494. felvétel
38. FRIESSNER 119-120.p.
39. **KTB** 895. tekeres 7208494. felvétel
40. FRIESSNER 120. p.; **KTB** 895. tekeres 7208494-7208495. felvétel; a vonatkozó dokumentum száma: H. Gr. Súdukrajne, Ia Nr. 136/44 g. Kdos. Chefs.
41. **KTB** 895. tekeres 7208495. felvétel
42. FRIESSNER 121-122. p.; **KTB** 895. tekeres 7208512. felvétel
43. FRIESSNER 125.p.
44. A 2. hds. harcrai Erdély földjén 1944. szept., okt. hónap (Hadtörténeti Levéltár, Békeelőkészítő Iratok 5. doboz A/VI./27.) 5. p.
45. **KTB** 895. tekeres 7208504. felvétel
46. **KTB** 895. tekeres 7208497. felvétel
47. **KTB** 895. tekeres 7208497-7208498. felvétel
48. **KTB** 895. tekeres 7208498. felvétel
49. **Hadijelentések** 682/b. lap
50. **KTB** 895. tekeres 7208500-7208501. felvétel
51. **KTB** 895. tekeres 7208501. felvétel
52. **KTB** 895. tekeres 7208501., 7208504. felvétel; **AR** 79. p.
53. **KTB** 895. tekeres 7208501. felvétel; **AR** 79. p.
54. **KTB** 895. tekeres 7208500. felvétel; **KM** XI-23. p.; **AR** 78. p.
55. **KTB** 895. tekeres 7208501. felvétel; **KM** XI-23. p.; **AR** 79. p.
56. **KTB** 895. tekeres 7208504., 7208510., 7208520. felvétel
57. **KTB** 895. tekeres 7208505. felvétel
58. **KTB** 895. tekeres 7208505. felvétel
59. **KTB** 895. tekeres 7208510. felvétel; **AR** 81. p.
60. **KTB** 895. tekeres 7208520. felvétel
61. **KTB** 895. tekeres 7208510. felvétel
62. **KTB** 895. tekeres 7208516-7208517. felvétel
63. **KTB** 895. tekeres 7208504. felvétel
64. **KTB** 895. tekeres 7208504., 7208510., 7208511. felvétel
65. **AR** 78. p.
66. **AR** 79. p.
67. **AR** 79. p.
68. **KTB** 895. tekeres 7208515. felvétel
69. **KTB** 895. tekeres 7208515-7208516. felvétel

70. **KTB** 895. tekeres 7208520. felvétel
 71. **KTB** 895. tekeres 7208521. felvétel
 72. **KTB** 895. tekeres 7208524., 7208533. felvétel
 73. **KTB** 895. tekeres 7208528-7208529. felvétel
 74. **KTB** 895. tekeres 7208524. felvétel
 75. VERESS-III. III/1. vázlat
 76. **KTB** 895. tekeres 7208534. felvétel
 77. **KTB** 895. tekeres 7208527. felvétel
 78. **KTB** 895. tekeres 7208534. felvétel
 79. **KTB** 895. tekeres 7208542., 7208544. felvétel
 80. **KTB** 895. tekeres 7208538. felvétel
 81. **KTB** 895. tekeres 7208542. felvétel
 82. **KTB** 895. tekeres 7208544. felvétel
 83. **KTB** 895. tekeres 7208544. felvétel
 84. **KTB** 895. tekeres 7208545., 7208562. felvétel; **KD-II.** 265. p.
 85. **Kszv. napló** 3672. p.
 86. **Hadjelentések** 686/b. lap
 87. **KTB** 895. tekeres 7208558. felvétel
 88. FRIESSNER 128-131. p.
 89. **KTB** 895. tekeres 7208556. felvétel; **KD-II.** 267. p.
 90. **Intézkedések** 262. lap, a vonatkozó irat száma: 1218./Föv. hdm.-44 X. 2.
 91. VIDOS 32. p.

Lupte în centrul Transilvaniei și în Secuime în prima jumătate a lunii septembrie 1944 (Despre lucrare)

În 5 sept. 1944 Armata a 2-a maghiară a trecut la ofensivă în direcție sudică în zona Turzii. Ofensiva a avut scopuri militare și nicidecum politice, încercând să ocupe linia Carpaților Meridionali înainte de pătrunderea armatei sovietice, în vederea asigurării apărării Bazinului Carpatic și ocupării unor poziții de iarnă. Sigur, acest scop nu se putea atinge fără ocuparea (militară) a Transilvaniei de Sud, dar în cazul presupusei reușite aceasta din urmă ar fi putut constitui în primul rând tocmai baza teritorială a unui guvern român germanofil, dorința lui HITLER. La început ofensiva a câștigat teren, însă după trei zile, în 7 septembrie pătrunderea armatei sovietice prin trecătorile Carpaților Meridionali a luat o asemenea proporție, încât ofensiva nu se mai putea susține, și s-a impus de asemenea evacuarea Secuimii. Ar fi fost mult mai eficace un atac cu scopuri limitate, până la linia Arieș - Mureș - Niraj, în vederea asigurării într-adevăr necesare a Clujului și Tg. Mureșului. Anexele prezintă condițiile de teren respectiv evacuarea

Secuimii. Studiul reprezintă trei capitole din lucrarea de doctorat a autorului (1995). (Redactorul)

Battles in the Central Part of Transylvania and in the Székelyföld in 1944 from the 5th of September until the Middle of the Month

(From the paper)

On the 5th of September 1944 the 2nd Hungarian Army started an offensive toward South in the region of Torda (Turda). The offensive had not a political but a military aim - that is the closing up of the South Carpathian mountain-ridge before the arrival of the Soviet forces. This would have ensured the closure of the Carpathian Basin (and at the same time that of the Danube-line between the Iron-Gates and Vidin) and the formation of the sheltered winter positions. It is another question that the military aim could have been achieved only through the - military, not political - occupation of Southern Transylvania. Occupation from a political point of view would have been out of the question also because - if the military aim had been fulfilled - Southern Transylvania would have been the territorial basis of the German political leadership, and especially of a Romanian counter-government that remained on the side of the Germans. Consequently, the occupation would not have meant the annexation of Southern Transylvania to Hungary. The offensive gained territory against the Romanian troops on the first three days. But on the 7th of September the inflow of Soviet troops became so significant through the paths of the Southern Carpathians that the continuation of the offensive and the protection of the Székelyföld was seen as impossible. It would have been better to start an offensive toward the line Aranyos-Maros-Nyárad (Arieș-Mureș-Niraj) with the aim of protecting Marosvásárhely and Kolozsvár (Tg. Mureș, Cluj). The annexes show the terrain, and the evacuation of the Székelyföld. The essay is part of the PhD thesis of the author. (The editor)

